T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BEYPAZARI VE ÇEVRESİ ARKEOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem SARI

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ANKARA, 2025

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BEYPAZARI VE ÇEVRESİ ARKEOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem SARI

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK

ANKARA, 2025

ONAY SAYFASI

Özlem Sarı tarafından hazırlanan "Beypazarı ve Çevresi Arkeolojisi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Prof. Dr. Bahattin Çelik		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İTBF	
Kabul [X]	Red [ ]		
Doç. Dr. Yusuf Albayrak		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İTBF	
Kabul [X]	Red [ ]		
Doç. Dr. Yavuz Yeğin		Ankara Üniversitesi DTCF	
Kabul [X]	Red [ ]		

Tez Savunma Tarihi: 14/08/2025

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Muhammet Enes KALA

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (14/08/2025)

İmza

Özlem SARI

İTHAF

Bu yüksek lisan tezimi, benim bu günlere gelmem için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve her zaman yanımda olan sevgili annem ve babama ithaf ediyorum

ÖZET

BEYPAZARI VE ÇEVRESİ ARKEOLOJİSİ

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yapılan kazılardan elde edilen veriler ışığında, Beypazarı ve çevresinde meydana gelen arkeolojik kültürün geçmişi Eski Tunç çağına kadar gitmektedir. Bölge, konumundan dolayı Hitit ve Luvi uygarlığının kesiştiği bir coğrafyada gelişen kültürel bir yapıya sahip olmuştur. Bu coğrafyada, Frig, Lidya, Helen, Galat, Roma ve Bizans egemenliğinin izlerini rahatlıkla görebiliyoruz. Bu dönemlere ait birçok arkeolojik buluntu, mimari yapı parçaları, tümülüs ve höyük yapıları günümüze kadar varlığını hissettirmişlerdir. Bunların belli başlıları; kaya yapıları, kaleler, nekropoller, kilise yapıları, mimari elemanlardan ibarettir.

Beypazarı'nda arkeolojik alanların yoğunlaştı bölge, Sakarya nehrinin kolu olan Kirmir vadisi boyunca akan Kirmir çayı çevresindeki sahalardır. Bununla beraber, bu vadi boyunca suyu takip eden tarihi Haç Yolu'nda bulunan. Juliapolis (Gülseriler) Sykeon (Tahirler) arasında kalan yerleşim alanları söz konusu arkeolojik kültürün gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Diğer taraftan bu vadinin devamında, Lagania/Anastasiapolis (Dikmen) geçidi üzerinden belirli Ankara ulaşan güzergâh da Beypazarı arkeoloji kültürünün devamı niteliğindedir.

Diğer taraftan, Beypazarı'nın kuzey-batı ve kuzey-doğu coğrafyasını teşkil eden dağlık sahalar, Kirmir vadisi kadar olmasa bile Tunç çağlarına kadar giden yerleşim kültürüne sahiptir. Özellikle Hırkatepe ve çevresinde yapılan kazılarda bu iddiayı doğrular niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Beypazarı, Anastasiapolis, Sykeon, Kirmir Vadisi, Arkeoloji, St. Theodor

ABSTRACT

ARCHAELOGY OF BEYPAZARI AND ITS SURROUNDINGS

In light of the data obtained from excavations carried out during the early years of the Republic, the origins of the archaeological culture in Beypazarı and its surroundings can be traced back to the Early Bronze Age. Due to its location, the region developed a cultural structure situated at the intersection of the Hittite and Luwian civilizations. In this geography, one can clearly observe the traces of Phrygian, Lydian, Hellenistic, Galatian, Roman, and Byzantine rule. Numerous archaeological finds from these periods—including architectural fragments, tumuli, and mound structures—have endured to the present day. Among the most notable are rock-cut structures, fortresses, necropolises, church buildings, and architectural elements.

The concentration of archaeological sites in Beypazarı is located primarily in the areas surrounding the Kirmir Stream, which flows through the Kirmir Valley, a tributary of the Sakarya River. Along this valley, the historic Pilgrims' Road (Haç Yolu), which follows the course of the water, connects the settlements between Juliapolis (Gülseliler) and Sykeon (Tahirler), contributing significantly to the development of the region's archaeological culture. Furthermore, beyond this valley, the route reaching Ankara via the Lagania/Anastasiapolis (Dikmen) pass also represents a continuation of Beypazarı's archaeological culture.

In addition, the mountainous areas forming the northwestern and northeastern parts of Beypazarı, while not as dense in settlement remains as the Kirmir Valley, also possess a cultural heritage dating back to the Bronze Age. Excavations conducted especially in and around Hırkatepe corroborate this claim.

Key Words: Beypazarı, Anastasiapolis, Sykeon, Kirmir Valley, Archaeology, St. Theodor

İÇİNDEKİLER

ONAY……..i

BEYAN……...……ii

TEŞEKKÜR……..……iii

ÖZET……..iv

ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER…….……iv
ÖNSÖZ..... ix
KISALTMALAR LİSTESİ..... x
HARİTALAR LİSTESİ xi
ÇİZİMLER LİSTESİ..... xii
RESİMLER LİSTESİ..... xiii
GİRİŞ 1
1.1.Konu 1
1.2. Kapsam 6
1.3.Yöntem 6
1.4. Amaç..... 7
1.5. Araştırmalar 8
1. KAYA YAPILARI 11
1.1.İnözü Kaya Yapıları: 12
1.2. Kırbaşı Kaya Yapıları..... 12
1.3.Bağözü Kaya Yapıları 13
1.4.Fasıl Kaya Yapıları..... 13
1.5. Oymaağaç Kilise Yapıları: 14
1.6. Kayabükü/Kilise Yapıları..... 14
2. ARKEOLOJİK ALANLAR..... 17
2.1. Beypazarı Tümülüsü..... 20
2.2. İnözü Vadisi..... 20
2.3. Karapınar Yerleşimi 21

2.4. Karaşar Kalıntıları 22
2.5. Kırbaşı Beldesi Kalıntıları 23
2.5.1. Sazakdamı/Karanlıkbağ Mevkii 23
2.5.2. Tahirüstü Yerleşim Kalıntıları 24
2.5.3.Gelegra Yerleşimi 24
2.6. Uruş Beldesi Kalıntıları 24
2.7. Acısu Köyü Kalıntıları 25
2.7.1. Gelinkayası Höyüğü: 25
2.7.2. Gelinkayası Tümülüsü: 25
2.8. Adaören Köyü Kalıntıları 26
2.8.1 Adaören/Tabanlıoğlu Nekropolü 26
2.8.2 Adaören/Tabanlıoğlu Kalesi 26
2.9. Boyalı Köyü Kalıntıları 27
2.9.1. Ünseri Nekropolü 27
2.10. Dibekören Köyü Kalıntıları 27
2.11. Dikmen Köyü Kalıntıları 28
2.11.1. Dikmen Höyüğü: 29
2.11.2. Dikmen Kalesi: 29
2.12. Doğançalı Köyü Kalıntıları 30
2.13. Dudaş Köyü Kalıntıları 31
2.14. Fasıl Köyü Kalıntıları 31
2.15. Hırkatepe Köyü Kalıntıları 32
2.16. İncepelit Köyü Kalıntıları 33
2.17. Kapullu Köyü Kalıntıları 34
2.18. Karaören Köyü Kalıntıları 34
2.19. Kayabükü Köyü Kalıntıları 35
2.20. Kırşeyhler Köyü Kalıntıları 35
2.21. Kızılcasöğüt Köyü Kalıntıları 36
2.22. Köst Köyü Kalıntıları 38
2.23. Kuyucak Köyü Kalıntıları 38
2.23.1. Uyku Yerleşimi: 38
2.24. Kuyumcutekke Köyü Kalıntıları 38
2.24.1. Yağmur Kayası Tümülüsü: 39
2.25. Oymaağaç Köyü Kalıntıları 39
2.26.1. Oymaağaç Höyük: 39

2.27. Tacettin Köyü Kalıntıları 40
2.27.1. Akkırmatepesi Höyük: 40
2.27.2. Çatalmevki Yerleşimi: 40
2.27.3. Poyrazoğlu Yerleşimi: 41
2.28. Tahir Köyü Kalıntıları 41
2.28.1. Develi Höyük 42
2.29. Üreğil Köyü Kalıntıları 43
2.29.1. Avdan Yerleşimi: 43
2.29.2. Pınarcık Nekropolü: 43
2.30. Yalnızçam Köyü Kalıntıları 44
2.30.1. Yalnızçam Kalesi 41
2.31. Harmancık Kalıntıları 44
SONUÇ 45
KAYNAKÇA 49
EKLER 53

ÖNSÖZ

Beypazarı, Orta Anadolu'nun kuzey sınırını teşkil eden önemli şehirlerden bir olmuştur. Roma döneminde Tarihi Haç Yolu, Osmanlı döneminde İstanbul'da Anadolu'ya giden ana yol üzerinde bulunması dolayısıyla şehrin; sosyal, kültürel, demografik ve ekonomik gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.

Beypazarı'nın söz konusu kültürel gelişiminin başlangıcı olan arkeoloji üzerine yapılan çalışmalar oldukça olması yanı sıra, bu konuda hazırlananlar da amatör ve turistik amaçlı bilgilendirmeden öteye gidilememiştir. Diğer taraftan resmî kurumların hazırladığı envanter nitelikli çalışmalar ise, Beypazarı ve çevresinin arkeolojisini ortaya koyacak nitelikte değillerdir. Be nedenle, arkeoloji bilimi metodu çerçevesinde daha geniş ve akademik bir çalışma yapmayı hedefleyerek, bir tez hazırlamaya koyuldum.

Çalışmama, danışman hocam Prof. Dr. Bahattin Çelik'in yol göstermesi kuşkusuz beni teşvik eden en önemli etken olmuştur. Gerekli tenkitleri ve yönlendirmeyi yaparak, çalışmada arkeolojinin bilimsel bakış açısını uygulama yeteneğini sağlamış oldum, kendisine çok teşekkür ediyorum. Yüksek lisans eğitimim sırasında kendisinden ders aldığım ve tez çalışmam sürecinde gerekli tenkit ve bilgilerinden istifade ettiğim değerli hocam Doç. Dr. Yusuf Albayrak'a da özellikle teşekkür ediyorum. Beypazarı arkeolojisi üzerine çalışmamı öneren ve bu konuda yardımlarını esirgemeyen, özellikle saha çalışmalarında yardım eden ikinci danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Sıddık Çalık'a da teşekkürlerimi borç bilirim. Saha araştırmalarında yardımlarını esirgemeyen Beypazarı Belediyesine özellikle minnettarım.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
a.sf.	Aynı sayfa
bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
edt.	Edition
haz.	Hazırlayan
Lev.	Levha
M.	Milâdi
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
m.	Metre
s.	Sayfa
S.	Sayı
vd.	Ve diğerleri
Yay.	Yayınları
yay. haz.	Yayına hazırlayan

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Tarihi Hac Yolu'nun Lagania/Anastasiapolis üzerinden geçiş güzergâhı ……47

Harita 2: Kirmir Vadisi'inde yoğunlaşan Roma-Bizans yerleşim alanları …….47

Harita 3: Beypazarı ve Çevresindeki Kaya Yapıları…….57

Harita 4: Adaören /Tabanlıoğlu Kalesi …….61

Harita 5: Fasıl Örenyeri krokisi …….66

Harita 6: Kuyucak/Uyku yerleşimi haritası/krokisi ……..72

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1: Kayabükü mağara kilisesi planı ……..59
Çizim 2: Kayabükü mağara kilisesi planı ……..60
Çizim 3: Adaören/ Tabanlıoğlu Kalesi genel ölçekli kroki ……...65
Çizim 4: Adaören/Tabanlıoğlu Kalesi kuzey-batı uçtaki yapılar, ölçekli kroki ……65
Çizim 5: Dikmen Kalesi Planı……...70
Çizim 6: Dikmen Höyüğü'nde bulunan mühür…….....71
Çizim 7: Hırkatepe Höyüğü'nde bulunan gaga ağızlı testi …….....73

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: İnözü vadisi ……54
Resim 2: İnözü vadisi kaya yapıları ve yerleşim mahalleri ……...54
Resim 3: Kırbaşı Orhut vadisindeki kaya yapıları ……55
Resim 4: Orhut vadisinde kayaya oyulmuş kilise yapısı ……..55
Resim 5: Bağözzü köyü kaya yapıları ……...56
Resim 6: Fasıl Köyü Kaya Yapıları ……...56
Resim 7: Fasıl Köyü yapılarında bir yerleşim odası ve odada oturma yeri ……57
Resim 8: Oymaağaç köyündeki kaya yapılarında kilise kalıntıları ……....57
Resim 9: Kayabükü kaya yapılarındaki kilise kalıntıları ……...58
Resim 10: Kayabükü köyündeki kaya yapılarında kilise duvarındaki ikonalar …....……59
Resim 11: Beypazarı Tümülüsü ..…...……....60
Resim 12: Karapınar Kalıntıları ….……...……62
Resim 13: Kırbaşı Beldesi'nde bulunan Sazakdamı/Karanlıkbağ Mevkii kalıntıları ……62
Resim 14: Tahirüstü Yerleşimi ….……...……63
Resim 15: Gelegra Yerleşimi ..…….……...……..63
Resim 16: Gelinkayası Höyüğü ….……...……64
Resim 17: Adaören/Tabanlıoğlu Nekropolü …..……...……64
Resim 18: Adaören/Tabanlıoğlu Kalesi kuzeyden köşe surlar ……...…...……66
Resim 19: Adaören/Tabanlıoğlu Kalesi Kalıntıları ……...……66
Resim 20: Ünseri Nekropolü ……..…..……...……67
Resim 21: Dibekören Yerleşimi Kalıntıları..…..……...……68
Resim 22: Dikmen Höyüğü ……....…..……...……68
Resim 23: Dikmen Vadisi ……....…..……...……..69
Resim 24: Dikmen Kalesi ……....…..……...……..69
Resim 25: Doğançalı/Zeyde Yerleşim Kalıntıları …...……...……..72
Resim 26: Fasıl Köyü Maltepe Tümülüsü …..……...……..73
Resim 27: İncepelit Kalesi kalıntıları …....…..……...……..74
Resim 28: Karaören Köyü kalıntıları …....…..……...……..74
Resim 29: Kayabükü Köyü Pınarcık kalıntıları …....…..……....75
Resim 30: Kayabükü Köyü Pınarcık Kalıntıları ……...……..75
Resim 31: Kırşeyhler yerleşimi kalıntıları …..……...……..76

Resim 32: Kızılcasöğüt yerleşimi …...…..……...……...76
Resim 33: Köst Köyü kalıntıları …...…..……...…….77
Resim 34: Kuyumcutekke Köyü/Yağmur Kayası Tümülüsü ……...……..79
Resim 35: Oymaağaç Höyüğü …...…..……...……79
Resim 36: Tacettin Köyü/Akkırmatepesi Höyüğü ……..……...……..80
Resim 37: Tacettin Köyü/Çatalmevki Yerleşimi ……...……..80
Resim 38: Tacettin Köyü/Poyrazoğlu Yerleşimi Kalıntıları ……....81
Resim 39: Tahir Köyü/Kızların Sekisi Mevkii …...……...……..81
Resim 40: Saraycık Kalıntıları …...……...……...82
Resim 41: Üreğil Köyü/Pınarcık Nekropolü …...……...……..82
Resim 42: Yalnızçam Köyü Kalesi …...……...……83
Resim 43: Harmancık Köyü/Harmancık Köprüsü ...……83

GİRİŞ

1.1.Konu

Günümüzde Ankara ilinin kuzeybatısında yer alan Beypazarı ilçesi, şehir merkezine yaklaşık olarak 100 kilometre mesafede konumlanmaktadır. İlçenin idari sınırları; doğuda Ayaş ve Güdül, kuzeydoğuda Kızılcahamam ve Çamlıdere, kuzeyde Bolu iline bağlı Kıbrısçık ve Seben, batıda ise Polatlı ve Eskişehir iline bağlı Mihallıççık ilçeleri ile çevrilidir. Toplam yüzölçümü 1.868 km² olan Beypazarı'nın deniz seviyesinden yüksekliği ortalama 888 metre olarak bilinmektedir. (Duyguvar, 2010, s.2; Şener, 1975, s. 7)

Beypazarı ilçesinin jeolojik geçmişi, II. (Mezozoik) Zaman'a kadar uzanan köklü bir sürece sahiptir. İlçe sınırları içerisinde bulunan arazilerin Mezozoik, Tersiyer ve Kuvaterner dönemlerine ait jeolojik dönemlere ev sahipliği yaptığı da tespit edilmiştir. Özellikle Miyosen döneminde kayaç oluşum süreçlerinin başlaması, bölgenin stratigrafik gelişimi açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Çünkü ilçenin büyük bir bölümünü kaplayan bu kayaçlar hem morfolojik yapıyı hem de doğal kaynak potansiyelinin belirleyicisi olan bir nitelik taşımaktadır. Beypazarı ve çevresinde tanımlanan başlıca jeolojik formasyonlar ise Beypazarı, Gölbaşı ve Bozkır formasyonlarıdır. (Duyguvar, 2010, s.2)

Beypazarı ilçesinin kuzeybatı kesimi incelendiğinde oldukça engebeli ve dağlık bir arazi yapısına sahip olduğu görülmektedir. Bu bölgede yer alan ve başlıca yükseltiler arasında Tepel Dağı üzerinde bulunan 1849 metre rakımlı Keltepe ile Karaşar mevkiinde bulunan 1584 metre yüksekliğindeki Kavaklı Dağı öne çıkmaktadır. Söz konusu dağlık alanların ardından sonra yükseltinin azaldığı güney kesimlerde, Sakarya Nehri'nin önemli kollarından biri olan Kirmir Çayı bulunmaktadır ve Beypazarı ilçe merkezinin güneyinden geçerek taşıdığı alüvyonlarla birlikte oldukça zaman içerisinde geniş ve verimli bir vadi tabanı oluşturmuştur. Bu vadi ile kuzeydeki dağlık alandan gelen İnözü Deresi'nin birleşmesi sonucunda Beypazarı'nın kendine has jeomorfolojik yapısı şekillenmiştir. İlhan, Aladağ ve Süveri çayları da bölgenin önemli diğer akarsularıdır. Ancak bu akarsuların genel özellikleri düşük debili ve düzensiz rejime sahip olmalarıdır. (Duyguvar, 2010, s.2; Kuntay, 2000, s.4)

İklim bakımından ele alınacak olursa Beypazarı ve çevresi, İç Anadolu Bölgesi'nin step iklim kuşağı içerisinde yer almaktadır. Bu iklim tipi, kış aylarında nispeten yağışlı, yaz aylarında ise kurak bir karaktere sahiptir. İlçede yıllık ortalama yağış miktarı 396,8 mm olup,

yıllık ortalama sıcaklık değeri ise 12,9 °C civarındadır. Bu veriler, bölgedeki tarım faaliyetleri, doğal bitki örtüsü ve yerleşim yapısı üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. (Duyguvar, 2010, s.2).

Beypazarı ilçesi, yaklaşık olarak 40°10' kuzey paraleli ile 31°56' doğu meridyeni arasında konumlanmaktadır. İlçenin fiziki coğrafyası incelendiğinde, dağlık alanların deniz seviyesinden yüksekliğinin genellikle 900 ila 1345 metre arasında değiştiği görülmektedir. Bu yükseltiler arasında Kartak Dedekaşı, Dikmen ve Ahmetlerkaşı tepelerinin öne çıktığı görülmektedir. Beypazarı'nın doğal su kaynakları, bölgenin önemli su havzalarını oluşturmaktadır. Batı kesimde Zaviye Deresi, kuzeyde İnözü Deresi, doğuda Karakuyu Çayı ve kolları, güneyde ise Kirmir Çayı bu havzaların başlıcaları olarak ön plana çıkmaktadır.
Beypazarı ilçesinin coğrafi yapısında ise belirleyici unsur, vadi sistemleridir. Özellikle akarsuların aşındırıcı etkisiyle oluşmuş olan bu vadiler, sadece yerleşim alanlarını değil, aynı zamanda bölgenin ekonomik faaliyetlerini ve sosyo-kültürel gelişimini de şekillendiren başlıca doğal oluşumlar olarak bilinmektedir.

Bitki örtüsü bakımından değerlendirildiğinde, ilçenin kuzey kesiminde ormanlık alanların yoğunlaştığı görülmektedir. İlçe yüzölçümünün yaklaşık beşte birini oluşturan bu ormanlık alanlar, ağırlıklı olarak sarıçam ve meşe ağaçlarından meydana gelmektedir. Bunlara ek olarak, köknar ve ardıç türlerine de rastlanmaktadır. Orman örtüsünün dışında kalan alanlarda ise step (bozkır) karakteri taşıyan doğal bitki toplulukları bulunmaktadır. (Duyguvar, 2010, s.2).

Beypazarı ilçesi, tarih boyunca önemli ulaşım güzergâhları üzerinde bulunduğu için erken dönemlerden itibaren sürekli farklı toplumlar tarafından yerleşime sahne olmuştur. Anadolu'nun batısını doğuya bağlayan antik Kral Yolu ile İstanbul'dan Kudüs'e uzanan Roma dönemi hac yolu üzerinde yer alması, bölgenin tarihsel önemini artıran başlıca etkenlerden biridir. (Sevin, 2006, s. 6)

Arkeolojik veriler ışığında, Beypazarı ve çevresindeki en erken yerleşim izlerinin Erken Tunç Çağı'na (yaklaşık M.Ö. 2500-2000) değin uzandığı anlaşılmaktadır. (Özgüç, 1945, s. 291) Bu erken yerleşimlerin varlığı, bölgenin hem coğrafi avantajları dolayısıyla hem de kültürel etkileşim ağları açısından tarih öncesi dönemlerden itibaren önemli bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Nitekim yapılan yüzey araştırmaları ve kazılarda elde edilen arkeolojik buluntular, Beypazarı'nın özellikle Orta Tunç Çağı'ndan itibaren çeşitli medeniyetlerle iç içe bir hâlde olduğunu ve çok katmanlı bir yerleşim geçmişine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Beypazarı'nın tarihsel coğrafyasında önemli bir yer tutan Lagania adı, bölgenin eskiçağ yer adları içerisinde yer alan önemli örneklerden biridir. Bu eski yerleşim birimi adı, Anadolu'nun

en eski halklarından biri olan Luvilerle ilişkilendirilmektedir. Luvice konuşulan bu coğrafyada, "Lagania" teriminin Luvice kökenli olduğu düşünülmektedir ve “kaya doruğu ülkesi” anlamına geldiği kabul edilmektedir. Bu adlandırma, bölgedeki jeolojik yapı ile de doğrudan ilişkilidir. (Umar, 1993, s. 500) Özellikle İnözü ve Kirmir vadileri ile Kırbaşı, Dikmen ve Tahirler köyü çevresinde yoğun olarak bulunan kayalık alanlar, bu tanımlamanın fiziksel temelli olduğunu gözler önüne sermektedir. Lagania adı yalnızca geniş bölgeyi tanımlamakla kalmamış, aynı zamanda yerleşimin merkezini teşkil eden ve arkeolojik açıdan oldukça önemli bir yer olan Dikmen Höyüğü’nün de adı olmuştur. (Çalık, 2023, s. 69) Bu doğrultuda Lagania, hem bir yer adı hem de kültürel bir kimliğin taşıyıcısı olarak değerlendirilmiştir.

Bölgede bir diğer öne çıkan durum ise Luvice konuşan konfederatif yapıya sahip halk topluluklarının kuzey sınırlarında yer edinmiş olmalarıdır. Luvi varlığının izleri, sadece dilsel değil, aynı zamanda bölgedeki kaya yerleşimleri, höyükler ve doğal savunma unsurları açısından da değerlendirildiğinde arkeolojik ve tarihsel sürekliliğe işaret etmektedir.

Özellikle Orta Anadolu’da hüküm süren Hitit medeniyetiyle kurulan ilişkiler, bölgenin yalnızca bir yerleşim alanı olmanın ötesinde, kültürel ve ticari bağlantıların kesişim noktasında yer aldığını göstermektedir. Bu bağlantıların somut kanıtları arasında yer alan arkeolojik buluntular çeşitlilik arz etmektedir. Hırkatepe ve Sarılar köylerinde ele geçirilen gaga ağızlı testiler, topuz başı ve idol örnekleri bölgenin Erken Tunç Çağı’ndan itibaren kültürel bir birikime sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu testiler, form ve işçilik açısından Hitit seramik geleneği ile benzerlikler göstermekte olduğundan bu durum yerel üretimle Hitit etkisinin sentezlendiğine işaret eder. Benzer bulguların, Ayaş’ta da bulunması bölgenin erken yerleşim sahalarına sahip olduğunu göstermektedir. (Aldan, 1965, s. 11-13)

Öte yandan, Beypazarı’nın önemli arkeolojik merkezlerinden bir diğeri olan Dikmen Höyük’te tespit edilen tunç mühür, bürokratik ve ticari ilişkilerin varlığını göstermektedir. Bu mühür, bölgenin sadece yerel bir yerleşim yeri değil, aynı zamanda belirli idari fonksiyonlara da sahip olabileceğini ortaya koymaktadır, çünkü ticaret idari fonksiyonların bulunduğu yerlerde gerçekleştirilebilir. Uluköy'de bulunan gaga ağızlı testiler de Hitit seramik geleneğinin bu bölgede uygulandığını destekleyen bir niteliğe sahiptir. (Özgüç, 1945, 289-292)

Bununla birlikte, İncepelit ve Adaören kalelerinde açığa çıkarılan seramik buluntuları, Beypazarı ve çevresinin hem savunma amaçlı yerleşim alanları hem de kültürel etkileşim bölgeleri olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Bu veriler doğrultusunda, Beypazarı’nın Geç Tunç Çağı boyunca Hitit kültür çevresine dahil olduğu ve bölgenin ticari yollar üzerindeki konumu nedeniyle önemli bir kültürel etkileşim sahası olduğu anlaşılmaktadır.

M.Ö. 1200'lü yıllarda meydana gelen Ege göçleri ile birlikte Anadolu'nun etnik ve kültürel dokusunda köklü değişimler yaşanmıştır. Bu süreçte, doğu Avrupa üzerinden Balkanlar'a ulaşan ve burada yaşayan yerel topluluklarla kaynaşan Frig toplulukları, Anadolu'ya geçerek yeni bir yerleşim ve egemenlik sahası oluşturmuşlardır. (Akurgal, 1990, s. 139, 191) Bu gruplar, M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren tarih sahnesine daha belirgin bir şekilde çıkarak, özellikle M.Ö. 750'li yıllardan itibaren Gordion merkezli güçlü bir krallık kurmuşlardır.

Frig Krallığı, kuruluşundan itibaren Orta Anadolu coğrafyasını kapsayan geniş bir siyasal birlik inşa etmiş; bu süreçte özellikle Sakarya Havzası çevresi, yani günümüz Ankara ve Eskişehir illeri, krallığın merkezî topraklarını oluşturmuştur. Frig egemenliğinin coğrafi sınırları zamanla genişleyerek kuzeybatıya yönelmiş ve bu bağlamda Beypazarı bölgesi de Frig siyasi ve kültürel etkisinin hissedildiği alanlardan biri haline gelmiştir.

Beypazarı'nın kuzeybatı sınırında yer alması, bu bölgenin Frig krallığının hem siyasi hâkimiyet alanına hem de kültürel yayılım sahasına dahil olduğunu düşündürmektedir. Bölgedeki arkeolojik bulgular ve stratigrafik veriler de bu tarihsel süreci destekler niteliktedir. Böylelikle Beypazarı, Frigler'in Orta Anadolu'daki politik yapılanmasının önemli bir periferik (çevresel) unsuru olarak değerlendirilebilir.

Friglerin bölgedeki siyasi varlıklarını yitirmelerinin ardından, M.Ö. 3. yüzyılda Orta Anadolu'da yeni bir güç olarak Galatlar sahneye çıkmıştır. Batı Avrupa kökenli Keltik bir halk olan Galatlar, Balkanlar üzerinden Anadolu'ya gelmiş; ilk olarak Batı Anadolu'da yağma ve akınlar yapmışlardır. M.Ö. 278/277 yıllarında Bergama Kralı I. Nikomedes tarafından paralı asker olarak Anadolu'ya davet edilmelerinin ardından, bu etnik grup Anadolu içlerine doğru ilerleyerek yerleşik hayata geçmiştir. (Sevin, 2006, 193)

Galatların üç ana boyundan biri olan Tektosaglar, stratejik bir konumda bulunan Ankara'yı merkez seçerek siyasi bir organizasyon kurmuşlardır. Ankara merkezli bu yapılanma, zamanla Orta Anadolu'da yarı bağımsız bir Galat krallığının temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda Beypazarı ve çevresi gerek Ankara'ya olan coğrafi yakınlığı gerekse bölgedeki önemli antik yollar üzerindeki konumu nedeniyle Galat hâkimiyet alanı içerisinde yer almıştır. Söz konusu döneme ait arkeolojik veriler, Beypazarı'nın Galat yerleşim dokusu içerisinde önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir. Özellikle kale kalıntıları, yol izleri, mimari parçalar ve çeşitli küçük buluntular, bölgedeki Galat kültürel varlığını belgeleyen önemli unsurlardır. Bu buluntular, Galatların yalnızca askeri değil, aynı zamanda ticari ve kültürel açıdan da bölge ile yoğun bir etkileşim içinde olduklarını ortaya koymaktadır. (Sevin, 2006, 194-95; Kaya, 2012, s. 1-16; Erdan, 2016, 43-44)

Galatlar, Orta Anadolu'daki siyasi egemenliklerini geliştirmek amacıyla, özellikle stratejik geçiş noktalarında kale-şehir modeline sahip bir savunma ağı geliştirmişlerdir. (Parman, 2002, 15) Bu kapsamda Ankara Kalesi'nin yanı sıra, çevresindeki çeşitli yerleşimlerde de benzer askeri yapılar inşa edilmiştir (Vardar, Çalık, 2023, s. 8). Bu yapılar, Galatların askeri mimari anlayışını ve bölgeyi kontrol altına alma stratejilerini yansıtmaktadır.

Ankara-Beypazarı güzergâhında yer alan ve antik Lagania olarak bilinen, günümüzdeki Dikmen Köyü sınırlarında bulunan kale, bu savunma zincirinin önemli halkalarından biridir. "Galat Kalesi" olarak da anılan bu yapı, Kirmir Vadisi boyunca uzanan ve Ankara'ya ulaşan antik yol üzerinde konumlanmıştır. Bu özelliğiyle, yalnızca askeri değil, aynı zamanda ticari ve lojistik açıdan da stratejik bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. (Harita 1)

Bunun yanı sıra, aynı güzergâh üzerinde yer alan Poyrazoğlu, Kızların Sekisi ve Adaören kaleleri de benzer şekilde Galatlar tarafından inşa edildiği düşünülen savunma yapıları arasında yer almaktadır. Bu kaleler, bölgedeki hâkimiyetin korunması, geçiş yollarının denetlenmesi ve olası dış tehditlere karşı savunma mekanizmalarının güçlendirilmesi amacıyla tesis edilmiştir. Söz konusu kaleler, Galatların yerel coğrafyaya uyum sağlayan, savunma odaklı kentleşme anlayışının somut örneklerini göstermektedir. (E. Vardar, 2005, s. 92,95; E. Vardar ve A. Vardar, 1996, s. 246, 247, 254; E. Vardar, 2006, s. 255-259; Restle ve Belke, 1984, s. 95; Suavi ve Ark. 2005, s. 125)

Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'daki yayılmacı politikalarının bir sonucu olarak, Galatya toprakları M.Ö. 25 yılında İmparator Augustus döneminde resmî bir Roma eyaleti statüsüne kavuşturulmuştur. Yeni oluşturulan Galatya Eyaleti'nin yönetim merkezi Ankara olarak belirlenmiş ve bu yeni idarî yapılanma, Roma'nın Anadolu'daki politik, askerî ve ekonomik hâkimiyetini geliştirmiştir. Eyaletin batı sınırları ise, coğrafi ve stratejik bir unsur olarak Kirmir Çayı'nın orta kesimlerine kadar genişlemiştir. (Petsvhlow, 2023, s. 19,20; Suavi ve Ark. 2005, s. 73)

Roma ve devamındaki Bizans dönemine ait arkeolojik ve mimari kalıntılar, özellikle Beypazarı'nın kuzeybatısında uzanan Kirmir Vadisi boyunca yoğunluk kazanmaktadır. Bu dönemde bölgenin en önemli yerleşim merkezleri; Juliapolis (günümüz Gülseliler Köyü), Sykeon (Tahirler Köyü) ve antik ismi Lagania, Bizans dönemindeki adıyla Anastasiapolis (Dikmen Höyük) olarak belirlenmiştir. Söz konusu yerleşimlerde yapılan arkeolojik gözlem ve kazılar, kaya yerleşimleri, kaya mezarları, kaya kiliseleri, höyükler, tümülüs yapıları, kale kalıntıları ve kilise harabelerinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu buluntular, bölgenin hem sivil hem de dini mimari açısından zengin bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. (Harita 2

Hristiyanlığın Anadolu'da yayılmaya başladığı erken dönemlerden itibaren, Ankara önemli bir piskoposluk merkezi hâline gelmiş ve bu bağlamda, Beypazarı güzergâhında bulunan Lagania da söz konusu dinsel gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Antik Roma yolu üzerinde konumlanan bu bölgede bulunan çok sayıda kilise kalıntısı, dönemin önemli dinî şahsiyetlerinden biri olan Aziz Theodoros'un burada faaliyet göstermesi, ayrıca Kirmir Vadisi boyunca oyulmuş çok sayıda kaya kilisesinin tespit edilmesi; Hristiyanlık inancının bu coğrafyada geniş bir alana yayıldığını açıkça göstermektedir. (Ramsey, 1960, s. 264,266, 268, 270, 271; Walker, 2001, s. 101-108; Brown, 1996, 239-242; Brown, 2006 s. 117-124)

1.2. Kapsam

Beypazarı ilçe merkezinin, Türk döneminde kurulan nispeten daha geç bir yerleşim olması nedeniyle merkez sınırları içerisinde klasik anlamda bir arkeolojik katmanlaşmaya rastlanmamıştır. Ancak, ilçenin hemen bitişiğinde yer alan İnözü Vadisi, tarihsel süreç içerisinde çok daha eski dönemlere ait yerleşim izleri taşımaktadır. Yerel halk arasında "Frig Kayaları" olarak adlandırılan kaya oluşumları hem doğal süreçlerle oluşmuş hem de insan eliyle şekillendirilerek yerleşim ve ibadet alanı olarak kullanılmış yapılardır.

Beypazarı ilçe merkezinin dışında kalan arkeolojik alanlar ise, büyük ölçüde yukarıda bahsi geçen vadilerde, özellikle de Kirmir Vadisi boyunca yoğunlaşmıştır. Ankara yolu güzergâhında yer alan ve önemli kale yapıları ile dikkat çeken Lagania/Anastasiapolis (Dikmen), Kızlarınsekisi ve Adaören sahaları, Frig, Galat, Roma ve Bizans dönemlerine ait yerleşim katmanlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu alanlar, bölgenin çok katmanlı kültürel dokusunu yansıtan önemli arkeolojik alanlardır.

Kirmir Vadisi'nin güneyinde yer alan Juliapolis antik kenti (günümüz Gülseliler Köyü), hâlihazırda sistematik kazı çalışmalarının yoğun şekilde sürdüğü bir arkeolojik alan olup, kapsamlı araştırma gerektirdiği için bu tez çalışmasının kapsamı dışında bırakılmıştır. Ancak, Juliapolis ile birlikte vadinin güneyinde yer alan Kelagra (Kırbaşı) ve Sykeon (Tahirler/Sarılar) gibi yerleşimlerin tarihçesi Erken Tunç Çağı'na kadar uzanmakta olup, bölgedeki yerleşimin sürekliliğini ortaya koymaktadır. Yine aynı coğrafyada, Sakarya Vadisi'ne yakın konumlanan Yalnızçam ve Kırşeyhler yerleşmeleri de tarihsel geçmişi oldukça eskiye dayanan arkeolojik alanlardır.

1.3.Yöntem

Bu çalışmaya dahil edilen tüm yapılar ve yerleşim alanları, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tescillenmiş "sit alanı" statüsünde olup, koruma altındadır. (Anonm, 2015) Öte

yandan, Sakarya Vadisi'ne yakın bölgelerde de yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiş; ancak özellikle kaya oluşumlarının bulunduğu alanların coğrafi zorluklar ve güvenlik riskleri barındırması nedeniyle bu bölgelerde detaylı analizlerin gerçekleştirilmesinde zorluklar yaşanmıştır. Bu nedenle araştırmanın temel problemlerinden birkaçını, fiziksel koşulların zorluğu ve güvenlik engelleri oluşturmuştur. Söz konusu sorunların aşılabilmesi amacıyla saha araştırmalarında insansız hava aracı (drone) kullanılarak, her ne kadar tam anlamıyla kapsamlı olmasa da bölgenin genel topoğrafyası ve mimari dokusu hakkında temel veriler elde edilmiştir.

Kayabükü ve Bağözü gibi, tırmanışı daha kolay olan bölgelerde yer alan ve içerisinde kilise kalıntıları barındıran kaya yapıları detaylı şekilde incelenmiş; arkeolojik alanların yer aldığı bölgeler bizzat yerinde gözlemlenmiş ve kapsamlı belgelendirmeler yapılmıştır. Benzer şekilde, ulaşımı daha zor olan tümülüs, kale gibi geniş ölçekli ve yüksek kotlu yapılar ise drone teknolojisi yardımıyla taranarak, daha ayrıntılı görsel materyaller elde edilmiştir. Bu sayede, mimari unsurlar, insan eliyle oluşturulan figüratif unsurlar ve yapıların işlevsel kullanımları hakkında daha derinlemesine bir anlayış geliştirilmesi amaçlanmıştır.

1.4. Amaç

Bu tezin temel amacı, Beypazarı'na ait arkeolojik alanların, daha önce çeşitli kurumlar ve bireyler tarafından envanter niteliğinde yapılan (ve büyük oranda amatör düzeyde kalmış) çalışmaların ötesine geçerek, arkeoloji biliminin yöntemsel çerçevesi doğrultusunda sistematik biçimde ele alınmasını sağlamaktır. Diğer yandan, bölgedeki arkeolojik buluntulara ilişkin yapılan değerlendirmeler, özellikle Tunç Çağı'na tarihlenen yerleşim izleri sayesinde, tezin kronolojik kapsamını oldukça genişletmiş ve Beypazarı'nın tarih öncesi dönemlerden itibaren sahip olduğu yerleşim sürekliliğini belgelemeye katkı sunmuştur.

Bu bağlamda, çalışmaya konu edilen arkeolojik sahalar, sadece bir envanter kaydı olmaktan çıkarılarak; arkeolojik saha araştırması, sondaj yöntemi ve kazı-tasnif teknikleri ile bilimsel bir değerlendirme sürecine tabi tutulmuştur. Özellikle doğal oluşumlu kaya yapılarında inşa edilen mimari yapılar ile bu yapılarda gelişen kültürel ve dinsel oluşumlar da detaylı şekilde ele alınarak analiz edilmiştir.

Çalışmada, tespit edilen tüm arkeolojik bulgular; yerleşim birimleri veya terkedilmiş ören yerlerine göre mekânsal olarak gruplanmış ve bu bağlamda kronolojik bir düzlemde incelenmiştir. Ayrıca, bir yerleşim alanı içinde birden fazla arkeolojik unsur bulunması durumunda, bu kalıntılar mevki isimleri esas alınarak "kale", "tümülüs", "höyük", "nekropol" gibi başlıklar altında ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

1.5. Araştırmalar

Beypazarı çevresine yönelik sistematik arkeolojik kazılar neredeyse yok denecek kadar azdır. Bölgede gerçekleştirilen çalışmalar, doğrudan kazı ya da kapsamlı saha araştırmalarına dayanmamaktadır. Bunun yerine, çeşitli dönemlerde tesadüfen ele geçen arkeolojik buluntuların Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne ulaştırılmasıyla, bölgeye dair ilk bilimsel değerlendirmeler yapılabilmiştir. Bu bağlamda, özellikle Tahsin Özgüç ve Burhan Tezcan'ın müzeye ulaşan eden eserler üzerindeki yayınları, Beypazarı ve çevresinde Erken Tunç Çağı'na tarihlenebilecek yerleşimlerin varlığına işaret etmektedir. (Özgüç, 1945), (Tezcan, 1956)

Tayfun Köken'in Beypazarı'nın tarihi ve arkeolojisi üzerine yapmış olduğu çalışma, temel olarak turistik amaçlı bir rehber niteliğinde kaleme alınmış olsa da belirli bir araştırma titizliğiyle hazırlandığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar bölge tarihini ve arkeolojik mirasını sınırlı bir çerçevede ele almış olsa da sunduğu verilerde akademik bir bakış açısının izleri görülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu çalışmanın kapsamının dar olması ve ele alınan arkeolojik verilerin büyük ölçüde yüzeysel değerlendirmelerden ibaret kalması, bu çalışmayı derinlemesine bilimsel analizden uzaklaştırmakta ve bölgenin arkeolojik potansiyelini tam anlamıyla yansıtmamaktadır. (Köken, 2000)

Öte yandan, 2000 yılında Orhan Kuntay ve ekibi tarafından, VII. Şehircilik Projesi kapsamında hazırlanan Beypazarı İlçesi Araştırma Raporları çalışması, büyük ölçüde yakın dönem Beypazarı'nın sosyo-ekonomik, kültürel ve idari yapısını konu alan, farklı disiplinlerden uzmanların katkısıyla oluşturulmuş envanter niteliğinde kapsamlı bir rapordur. Bu çalışma, tarihsel ve arkeolojik bağlamda detaylı analizler içermemekle birlikte, Beypazarı'nın tarihi gelişimine ve arkeolojik potansiyeline dair bazı kısa değerlendirmelere yer vermektedir. Özellikle İnözü Vadisi'nde bulunan kaya yapılarının, doğal çevre ile insan arasındaki etkileşim bağlamında ele alınması, bu yapılar hakkındaki algının yalnızca mimari değil, aynı zamanda kültürel peyzaj açısından da değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle, söz konusu çalışma, doğrudan arkeolojik kazı veya saha araştırması verilerine dayanmamakla birlikte, mevcut verilerin bağlamlandırılması açısından araştırmamıza önemli ölçüde katkı sunmuştur. (Kuntay, 2000)

Princeton Üniversitesinden Peter Brown ve Johal Thomas Wolker'in Kirmir vadisinde gerçekleştirdikleri bir dizi arkeolojik yüzey araştırmalarını "Tahirler Projesi" adı altında

raporlar haline getirilerek üniversitesinde yayınlamışlardır. Bu yüzey araştırmalarında, sahadaki arkeolojik alanlar, özellikle kilise kalıntıları üzerinde yaptıkları çalışmalar önemlidir. (Brown, 1998; Brown, 2001; Walker, 2023) Peter Brown ve ekibinin çalışmalarında kullandıkları haritalar çalışmamız için yönlendirici olmuştur. (Harita 1, 2) Bunun yanı sıra, Peter Brown'un, "Chorotope of Skeon and His Savred Landscape ve Brown, P. (2006). "Chorotope: Theodore of Sykeon and his Sacred Landscape," in A. Lidov, ed., Hierotopy: Creation of Sacred Spaces in Byzantium and Medieval Russia (Moscow: Indrik)" Roma ve Bizans dönemlerine ait dini yaşama dair yapılan çalışmalar, bölgenin arkeolojik değerine önemli katkılar sunmaktadır.

Kirmir vadisinde M.S. 6. yüzyıl ikinci yarısı M.S. 7. yüz yıl başlarında bölgede münzevi bir hayat süren ve Hristiyanlık tarihinde saygın bir yere sahip olan Aziz Theodor üzerine yapılan araştırmalar, Beypazarı ve çevresinin dini-topografik önemi hakkında kapsamlı bilgiler ortaya koymaktadır. Söz konusu çalışmalar, yalnızca dini şahsiyetler üzerinden değil, aynı zamanda bu coğrafyada günümüze kadar ulaşan arkeolojik kalıntılar üzerinden de değerlendirme yapılmasına imkân tanımaktadır. Özellikle İstanbul ile Kudüs arasında uzanan kutsal hac yolunun bu bölgeden geçtiğine dair veriler, Beypazarı ve çevresindeki bazı yerleşimlerin bu yol güzergâhında önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Yüzey araştırmalarında, bu güzergâh üzerindeki yerleşimlerin mimari kalıntıları belgelenmiş; ayrıca Fasıl ve Oymaağaç köylerinde tespit edilen kaya kiliseleri hakkında kısa fakat önemli bilgiler sunulmuştur. Bu yapılar hem dönemin dini mimarisine hem de bölgedeki Hristiyanlık etkisinin yayılım alanlarına dair ipuçları vermektedir. (Akyol, H. 2024, s.1028-1043; Akyol, H. 2024, s.544-448; Kaplan, (1993), s.65-79)

Levent Egemen Vardar ve Nalan Akyürek Vardar tarafından; Galat, Roma ve Bizans dönemi Ankara kaleleri üzerine yaptıkları arkeolojik araştırmalarında, Beypazarı coğrafyasında bulunan kaleler de ele alınmıştır. Beypazarı- Ankara yolu üzerindeki Dikmen, Poyrazoğlu, Kızların Sekisi ve Adaören kaleleri hakkında detaylı bilgileri içeren makaleler hazırlamışlardır. Bu çalışmalar Kültür Bakanlığı Kazı raporlarında yayınlanmıştır. (E. Vardar, 2005, s. 92,95; E. Vardar ve A. Vardar, 1996, s. 246, 247, 254; E. Vardar, 2006, s. 255-259)

W. M. Ramsey'in hazırladığı Anadolu'nun tarihi coğrafyasına ait son derece titizlikle hazırlanmış kitaptan da yararlanılmıştır. Özellikle antik yerleşim yerleri ve kilise alanlarının gösterildiği haritalar çalışmamızda yol gösterici olmuştur. (Ramsey, W. M. 1960)

Beypazarı'nı birçok Avrupalı seyyah ziyaret etmiş olsa da şehir merkezi hakkında bir hayli bilgi vermiş olsalar da taşrayla ilgili değerlendirmeleri oldukça azdır. Taşranın, hayvancılığı ve tarım ürünleri hakkında bilgiler verilse de geçmişi hakkında, arkeolojik kalıntılar hakkında sadece Dauzats'ın seyahatnamesinde kısmi bilgiler bulunmaktadır. Seyyah, Beypazarı çevresindeki mağara yapılarından kısaca bahsederek tasvir etmeye çalışmıştır. (Dauzats, J. E. (1940).

Son olarak üzerinde durulması gereken yerel tarihçilerin Beypazarı hakkında hazırladıkları popüler tarazda kitaplar da önemi haizdirler. Her ne kadar akademik olmasa da, bölgenin çevre ve toplum yapısı hakkında sundukları bilgiler, tarihi söylenceler, coğrafi yer adlarındeki yerel telaffuzlar ve ören yerlerinin tanımlamasındaki işaretleri araştırmamıza katkı sağlayacak niteliktedirler. (Torun, 2004; Şener, 1976)

Bu çalışmaların haricinde, Beypazarı'nın arkeolojisi eski çağlara ait tarihi hakkında özellikle Ankara'ya dair çalışmalardan da yararlanılmıştır. Süavi A. ve arkadaşlarının hazırladığı Küçük Asya'nın Bin Yüzü Ankara adlı çalışma ise, kısmi de olsa, çalıştığımız döneme ait önemli bilgiler içermektedir. Çalışmamızın kaya yapıları bölümünde, Anadolu'nun farklı coğrafyalarında bulunan kaya mezarlarına ilişkin yapılmış bazı akademik araştırmalardan da yararlanılmıştır. Her ne kadar söz konusu olan çalışmalar, Beypazarı'nda olduğu gibi yerleşim yeri odaklı kaya yapılarından ziyade, genellikle nekropol alanları içerisinde yer alan ve mimari stillerin öne çıktığı mezar yapıları üzerine yoğunlaşmış olsa da coğrafi yakınlıkları ve kısmi benzerlikleri nedeniyle bu örneklerle Beypazarı bölgesindeki kaya yapıları arasında karşılaştırmalı değerlendirme yapılabilmiştir. Bu sayede, bölgedeki kaya yapıların işlevsel ve morfolojik özelliklerinin anlaşılmasına katkı sağlanmıştır. (Kortanoğlu, 2006; Karakan, 2024; Dökü, 2008).

Bu bağlamda, literatürde yer alan sınırlı bilgilerden hareketle, Beypazarı kaya yapıları üzerine daha kapsamlı ve sistematik bir değerlendirme sunmak amaçlanmıştır. Saha araştırmalarıyla desteklenen bu çalışmada, mevcut veriler genişletilmiş, kaya yapılarına ilişkin gözlemler ayrıntılı biçimde belgelenmiştir. Çalışmanın gerçekleştirildiği alanlar, hazırlanan harita üzerinde konumlandırılmış; ayrıca bu yapıların biçimlenmesinde etkili olan jeolojik ve coğrafi özellikler de analiz edilerek, bölgenin doğal yapısıyla kültürel oluşumlar arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. KAYA YAPILARI

Her ne kadar halk arasında bu yapılar genellikle "mağara" olarak adlandırılsa da kavramsal açıdan oldukça geniş ve farklı anlamları içeren bir yapıdan söz etmek mümkündür. Bu çalışmada, doğal yollarla oluşmuş mağaralardan ziyade, insan eliyle şekillendirilmiş ve farklı işlevler üstlenmiş kaya yapıları terimi tercih edilmiştir. Anadolu'da kaya mezarları üzerine yapılan araştırmalar oldukça yoğundur. Yukarıda değinildiği üzere, bu tür yapılar çoğunlukla nekropol alanları içerisinde değerlendirilmekle birlikte, yalnızca ölü gömme işleviyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda yerleşme, sığınma ve ibadet gibi farklı amaçlarla da kullanıldıkları tespit edilmektedir. (Uçkan, B. Y. 2010; Kortanoğlu, 2006; Karakan, 2024; Dökü, 2008; Niewöhner, P– Vardar, A, (2022) Hatta bu alanlarda sosyal ve ekonomik yaşama dair izlerin varlığı da çeşitli arkeolojik buluntularla ortaya konmuştur. Yerleşim birimleri içerisinde ya da yakın çevresinde konumlanan bu kaya yapılarında; depolama alanları, hayvan barınakları ve üretim izleri gibi kalıntılar, söz konusu alanların sadece defin amaçlı kullanılmadığını, aynı zamanda gündelik yaşamın bir parçası hâline geldiğini göstermektedir. Nitekim yakın dönemlere kadar birçok kaya mezar yapısının farklı pratik işlevlerle, özellikle de tarımsal ya da hayvansal faaliyetlerde kullanıldığı da çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. (Karakan, 2024, s. 48)

Her şeyden önce, insan yaşamının temel dinamiklerinin yerleşik hayata özgü olmaktan ziyade, kaya yerleşimlerinde de kendini göstermesi, doğal ve beklenen bir durumdur. Kaya yapılarının yalnızca insan eliyle oyulmuş formları değil, aynı zamanda doğal oluşumlu yapılarının da varlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Anadolu'da, özellikle Beypazarı bölgesinde, doğal mağaralar ile insan yapımı kaya oyuklarının iç içe geçtiği görülmektedir.
Beypazarı kaya yapılarının mimari özellikleri genel anlamda büyük bir benzerlik göstermektedir. Bu yapılar çoğunlukla oda planlı olup, odaların yüksekliği genellikle 2,5 metreyi aşmamaktadır. Mekânların büyüklüğü ise ortalama 6 metrekare olup, bu alan 3 ila 5 kişinin barınmasına olanak verecek büyüklüktedir. Bazı kaya yapılarında odalar yatay düzlemde birbirleriyle bağlantılı iken, bazı örneklerde iki ya da üç katlı dikey yapılaşmalar da mevcuttur. Kaya oyuklarının ağızları ise kare, dikdörtgen ya da düzensiz ve doğal şekillerde olabilmektedir. Özellikle vadilere bakan kaya yapıların, vadi yönüne açılan pencereleri bulunması ise oldukça dikkat çekicidir.

Kırbaşı beldesindeki kaya yapıları ise hem sayıca daha fazladır hem de sosyo-ekonomik yaşama dair mimari izler açısından daha zengindir. Bu alanda üzüm sıkma mahalleri ve betondan inşa edilmiş, yukarıdan aşağıya çekilen su boruları gibi yapılar öne çıkmaktadır. Öte yandan, İnözü kaya yapılarında doğal mağaraların özellikle kuş yuvalarına ev sahipliği yaptığı tespit edilmiştir; bu durum bölgedeki kuş çeşitliliğini de yansıtmaktadır.

Beypazarı bölgesindeki kaya yapıları, Türk yerleşimi öncesinde "Lagania" olarak adlandırılan kayalık alanlar ile su kaynaklarının şekillendirdiği vadi kesimlerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle Kirmir, İnözü ve Kırbaşı (Orhut) vadileri, bu kaya yapıların en yaygın şekilde gözlemlendiği coğrafi alanlar olarak öne çıkmaktadır. (Harita 3)

1.1.İnözü Kaya Yapıları:

Beypazarı merkezinin kuzey-batısında bulunan İnözü vadisinin jeolojik oluşumu, dönemi, 4. Zaman'ın Tersier aşamasındaki yaşlı formasyonlarda kalmıştır. Bölgedeki volkanik faaliyetlerle sedimanter yumuşak kaya oluşumunu artırmıştır. Bu sayede vadideki kaya mağaralarının kullanım dönemi, Friglere kadar uzanmaktadır. Vadi, her iki yakasındaki doğal bitki örtüsü ve endemik kuş çeşitliliği ile bütünleşmiş bir görünüme sahiptir. (Kuntay ve Ark. 2000, s. 25); (Resim 1)

İnözü kaya oyukları kalıntıları dikkate alındığında; kaya yerleşim mahalli, kaya mezar yeri, kaya kiliseleri ve kuş yuvaları olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. (Aklanoğlu, 2005, s.218)

İnözü'nde bulunan kaya yapıları genellikle insan eliyle oyularak meydana geldiği rahatlıkla görülebilmektedir. Araştırmalarda tespit edilen bulgulara göre kaya duvarlarındaki sıva izleri belirginliğini korumaktadır ve kaya odalarından vadi yönüne pencereler açılmış durumdadır. Hatta hatıl ve duvar örgülerinin kalıntıları hâlâ mevcuttur. Benzer bir şekilde kaya yapılarının içlerindeki zeminlerin insan eliyle oluşturulan mezar anıtları da görülebilmektedir. Nitekim mezarların bulunduğu mahallerde, Bizans dönemi kilise kalıntılarına da rastlamak mümkündür. (Kuntay ve Ark. 2000, s. 25); (Resim 2)

1.2. Kırbaşı Kaya Yapıları

Beypazarı'nın güneyinde, Mihalıççık sınırına yakın konumda yer alan Kırbaşı beldesinde, batısında yaklaşık 1 kilometre uzunluğunda uzanan Ohrut Vadisi içerisinde, iki ana bölgede yoğunlaşmış 40'tan fazla kaya yapısı tespit edilmiştir (Resim 3). Bu yapıların büyük çoğunluğunun doğal oluşum değil, insan eliyle oluşturulduğu ve çok amaçlı kullanıldığı belirlenmiştir. Önemli bir kısmı yerleşim alanı olarak işlev görürken, aynı zamanda ibadet

mekânı olarak kilise, üzüm sıkma alanı ve mezar olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bazı bölgelerde çok katlı ve birbirine bağlı yerleşim birimleri bulunmakta olup, yapılar arasında dış duvarlar üzerinden aşağıdan yukarıya doğru taşınma amaçlı inşa edilmiş beton boru kalıntılarına rastlanmıştır. Bu mimari unsurun muhtemelen tarımsal faaliyetlere hizmet ettiği düşünülmektedir. Frig, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlendirilen bu kaya yapıları, dikdörtgen ve kare formda oyularak yerleşim mekânları haline getirilmiştir. Ayrıca birçok odada sıva kalıntılarının bulunması, yapıların yerleşim amaçlı kullanıldığını desteklemektedir. İbadet mekânı olarak kullanılan kilise ise tonozlu bir mimari yapıya sahip olup, duvarlarında kubbe formundaki nişlerle yaşam alanları oluşturulmuştur. (Niewöhner, P– Vardar, A, (2022, s. 211; Köken, 2014, s. 21); (Resim 4)

1.3.Bağözü Kaya Yapıları

Beypazarı'nın güneybatısında yer alan Bağözü Köyü'nün hemen yanı başında, köye tepeden hâkim bir konumda bulunan yaklaşık 200 metre uzunluğunda ve 20 metre genişliğinde kaya kitlesine oyulmuş kaya yapıları yer almaktadır. Bu yapılar esasen yerleşim alanı olarak kullanılmış olup, birbirine bitişik ve geçişken odalardan oluşmaktadır. Odalar içinde belirgin boyutlarda nişler tespit edilmiştir. Ayrıca, mevcut mimari kalıntılar üzerinden yapılan değerlendirmeler, alanda bir kilise yapısının varlığını işaret etmektedir. Kilisenin, kemerli bir girişe ve tonozlu mimari özelliklere sahip olduğu düşünülmektedir. Yerleşim alanından elde edilen seramik buluntular ışığında, söz konusu kaya yapıların Geç Roma – Bizans dönemi yerleşimine ait olduğu sonucuna varılabilir. (Köken, 2014, s. 26); (Resim 5)

1.4.Fasıl Kaya Yapıları

Beypazarı'nın güneyinde, Kirmir Vadisi üzerinde yer alan Fasıl Köyü, Roma Dönemi'ne tarihlenen önemli yerleşim alanlarından biridir. Köye yaklaşık 1 kilometre mesafedeki Maltepe Ören Yeri, dik bir tepe üzerinde konumlanmış olup, alanda yapılan saha araştırmaları sonucunda elde edilen seramik parçaları yerleşimin Roma Dönemi'ne ait olduğunu göstermektedir. Ayrıca, köyün yakın çevresinde, Kavak Dersi boyunca uzanan uzun bir kayalık alanda, insan eliyle oyulmuş ve yerleşim amaçlı kullanıldığı düşünülen kaya odaları bulunmaktadır. Bu odalar, kare ve kubbemsi mimari formlarda şekillendirilmiş olup, korunaklı yapılar oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Söz konusu odaların aynı zamanda mezar işlevi görmüş olabileceği de düşünülmektedir. (Köken, 2014, s. 33); (Resim 6,7)

1.5. Oymaağaç Kilise Yapıları

Kiliseler Alanı olarak bilinen bölgede, Oymaağaç Köyü yakınlarında yer alan bir tepe üzerinde çok katlı kaya yapıları ile bağlantılı bir kilise kalıntısı bulunmaktadır. Üç katlı bu yerleşim yapısının giriş katında bir oda yer almakta olup, girişin üzerinde geniş bir mekân ve bu mekâna bağlı dört oda bulunmaktadır. En üst katta ise, söz konusu odalara bağlı konumda kilise yapısı yer almaktadır. Tüm katlarda, vadiyi gören pencere açıklıkları mevcuttur. Bu düzenleme hem yerleşim hem de ibadet fonksiyonlarının birlikte kullanıldığını göstermektedir. (Köken, 2014, s. 45); (Resim 8)

1.6. Kayabükü/Kilise Yapıları

Kayabükü Köyü'ndeki kaya kiliseleri, Kirmir Vadisi üzerinde yer alan ve Roma dönemi İstanbul-Kudüs ana yol güzergahı üzerinde bulunmaktadır. Bu kiliseler, yoğun olarak Tahirler Köyü'nün 4 kilometre kuzeyinde konumlanmıştır. Çok katlı bir yerleşim alanı olduğu anlaşılan bu kaya yapılarındaki odalar birbirleriyle bağlantılıdır. Yapılarda en dikkat çekici unsur, Bizans dönemine ait kilise kalıntılarıdır. Tonozlu mimari stilin karakteristik özelliklerini taşıyan kilise duvarlarında, tahribata uğramış olmasına rağmen ana hatlarıyla korunmuş ikonografik figürler mevcuttur. Bu durum, bölgedeki Hristiyan dini yaşamının ve sanatının önemli bir yansıması olarak değerlendirilebilir. (Walker, 2003, s. 103,104; Köken, 2014, s. 51); Çizim 1,2); (Resim 9,10)

1.7. Dikmen Kaya Yapıları

Dikmen köyünün kuzeyinde İndere denilen mevkide bulunan kaya yapıları, bölgedeki diğer yapılara benzemektedir. Daha basit, bunun yanı sıra yerleşime ve tarım ürünlerinin depolanmasına uygun değildir. Diğer bir ifadeyle buradaki kaya yapıları hizbe denilecek bir yerdedir. Bu mağaraların yakınında olan ve Kirmir vadisinin kuzey doğusunu teşkil eden alanlarda bulunan Mahkemeağcin ve Değirmenönü mağaraları daha gelişmiş toplulukların barındığı kaya yapıları olduğu anlaşılmaktadır. Mimari stilleri daha üst düzeyde ve çok az deforme olmuş vaziyettedirler. (Niewöhner, P– Vardar, A, 2022, s. 2010)

Mağara odaları oldukça küçük olup, münzevi hayat sürdürenler için sığınılacak mekanlar düşünülebilir. Sykeonlu Theodore'un münzevi hayatını bu mağaralarda sürdürdüğü

bilinmektedir. Küçük odalardaki mimari unsurlar tam anlamıyla netlik kazanmamaktadır. Niş ve pençeler dışında ayırt edici bir mimari öge bulunmamaktadır. Genel olarak mağara içleri molozlarla dolu olduğu için boyutları konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Odalardan birinin şapel olduğu anlaşılmaktadır. Kubbenin varlığı, çökmüş olsa da narteksin duvar kalıntılarının belirgindir. Ayrıca naos kapısının önünde iki mezar izine rast gelinmiştir. Naos 5 m. uzunlukta, 4 m genişlikte ve 5 m. yüksekliktedir. Şapel'in kuzey tarafında protez bir niş bulunmaktadır. Doğu apsisi ise çok gendir. Kemer ve tonozların kıvrımları bir kornişle belirtilmiştir. (Niewöhner, P– Vardar, A, 2022, s. 211, 12)

Beypazarı coğrafyasındaki jeolojik oluşumlar sonucu meydana gelen kaya yapıları, bu bölgede tarih boyunca yaşamış toplulukların insan-çevre ilişkilerinin uzun süreli bir yansımasıdır. Söz konusu topluluklar, bu kaya yapılarından yerleşim alanı, dini ibadet mekânları, mezar yerleri ve sosyo-ekonomik faaliyetlerin sürdürüldüğü alanlar olarak; aynı zamanda hayvan barınağı ve tarımsal ürünlerin saklandığı depolar şeklinde faydalanmışlardır.

İnsanların kaya yapılarını oymaya iten nedenler arasında iklim koşulları, güvenlik kaygıları, inanç sistemleri ve ekonomik şartlar ön palan çıktığı görülür. Kaya yapılarında gerçekleşen yaşam biçimleri ile bu yapıların dışında sürdürülen yaşantılar karşılaştırma imkânı da elde etmek mümkündür.

Diğer taraftan, Anadolu'nun farklı bölgelerinde bulunan benzer kaya yapıları, özellikle Friglerin önemli merkezlerinde yer alan kaya mezarlarıyla Beypazarı örnekleri karşılaştırılabilir niteliktedir. (Uçkan, B. Y. 2010; Kortanoğlu, 2006; Karakan, 2024; Dökü, 2008) Beypazarı kaya yapılarının mimari stilinin, diğer bölgelerdeki örneklere kıyasla daha basit ve gelişmemiş olduğu; ancak az da olsa ortak mimari unsurlar taşıdığı görülmektedir. Orta Anadolu'daki Frig kaya mezarlarında gözlenen gelişmiş mimari stil, aynı coğrafyada gelişen Roma ve Bizans medeniyetlerinde de devam ederek benzer işlevsel özellikler kazanmıştır. Bununla birlikte, Kirmir vadisinde kaya yapıları üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise, Beypazı'nda olanlarla önemli benzerlikler görülmektedir. Özellikle kilise mimarisi ve iç tezyininde bu benzerlikleri takip edebiliyoruz (Niewöhner, P– Vardar, A, 2022, s. 209-212)

Çalışma, Beypazarı ve çevresinde tarihsel süreçte yaşamış toplulukların, vadiler, tepelikler ve dağlık alanların ötesinde, kaya yapılarında da sosyo-ekonomik ve kültürel hayatlarını sürdürdüklerini ortaya koymaktadır. Bu yaşam tarzını şekillendiren koşulların; güvenlik endişeleri ve iklimsel değişiklikler gibi faktörlerin yanı sıra, inançlarını yaşama ve

ekonomik faaliyetlerini sürdürebilme gereksinimlerinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, söz konusu kaya yapıları, farklı ve özgün bir hayat tarzının oluştuğu mekânlar olarak değerlendirilmelidir.

2. ARKEOLOJİK ALANLAR

Yapılan saha çalışmaları ve araştırmalarda, Beypazarı ve çevresindeki arkeolojik alanlar ortaya çıkarılmıştır. Bu alanlar, toplu bir tasnife tabi tutulduğunda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1 Beypazarı'nda Tespit Edilen Kalıntılar

Sıra no	**Kalıntının adı**	**Bulunduğu yer**	**Arkeolojik Buluntular**	**Vasfı**
1	Beypazarı	Beypazarı	Tümülüs	4 m. yükseklik, 30 m. çap
2	Beypazarı	İnözü	Kaya yapıları	
3	Beypazarı	İnözü	Kaya kilisesi	
4	Beypazarı	beypazarı	Kale	
5	Karapınar	Kırbaşı	Ören yeri	260x60 m. ebat 25 m. yükseklik
6	Karaşar	Karaşar	Ören yeri	
7	Kırbaşı	Sazakdamı	Kaya yapıları	
8	Kırbaşı	Tahirüstü	Ören yeri	700 metrekare
9	Kırbaşı	Gelegra (Sayık mevkii)	Ören yeri	500 metrekare
10	Kırbaşı	Gelegra (Sayık mevkii)	İşlik veya tören alanı	80x60 cm ebadında ve 10 metre, işlik yeri
11	Uruş	Uruş	Ören yeri	
12	Gelinkayası	Gelinkayası	Höyük	12 m. yük. 175 m.
13	Gelinkayası	Gelinkayası	Tümülüs	40x40 m. boyutlarında ve 668 m yükseklik
14	Gelinkayası	Gelinkayası	Nekropol	1.80 m. uzunluk, 75 cm yükseklikte mezar
15	Adaören	Tabanlı	Nekropol	

16	Adaören	Tabanlı	Kale	20 dönüm
17	Boyalı	Ünseri	Nekropol	
18	Dibekören	Dibekören	Ören yeri	
19	Dikmen	Dikmen	Höyük	50x60 m. çapında, 26 m. yüksekli
20	Dikmen	Dikmen	Kale	200 metrekare
21	Dikmen	İnler mevkii	Kaya yapıları	
22	Dikmen	İnler mevkii	Kilise	
23	Doğançalı	Doğançalı	Ören yeri	
24	Doğançalı	Doğançalı	Nekropol	
25	Dudaş	Dudaş	Ören yeri	
26	Fasıl	Maltepe	Höyük	
27	Fasıl	Fasıl	Kaya yapıları	
28	Hırkatepe	Hırkatepe	Höyük	Tunç çağı
29	İncepelit	İncepelit	Kale	
30	İncepelit	İncepelit	Höyük	
31	Kapullu	Kapullu	Hamam	
32	Karaören	Karaören	Ören yeri	
33	Kayabükü	Pınarcık	Ören yeri	
34	Kayabükü	Kayabükü	Kaya yapıları	
35	Kayabükü	Kayabükü	Kaya kilisesi	
36	Kırşeyhler	Kırşeyhler	Ören yeri	
37	Kızılcasöğüt	Kızılcasöğüt	Ören yeri	
38	Köst	Köst	Ören yeri	Tunç çağı
39	Kuyucak	Uyku	Ören yeri	100x200 m. boyut
40	Kuyucak	Uyku	Nekropol	250x250 m. boyut
41	Kuyumcutekke	Kuyumcutekke	Ören yeri	
42	Kuyumcutekke	Kuyumcutekke	Tümülüs	

43	Oymaağaç	Oymaağaç	Kaya yapıları	
44	Oymaağaç	Oymaağaç	Kaya kilsesi	
45	Oymaağaç	Oymaağaç	Höyük	135x156 m. boyut, 15 m.yükseklik, Tunç çağı
46	Tacettin	Akkırmatepesi	Höyük	50x75 m. boyutlarında
47	Tacettin	Çaytal mevkii	Ören yeri	
48	Tacettin	Poyrazoğlu	Ören yeri	
49	Tahir	Saraycık	Kaya yapıları	
50	Tahir	Tahir	Kilise	
51	Tahir	Kızların Sekisi	Kale	15x30 m. boyutunda duvar kalıntıları
52	Devebeli	Devebeli	Höyük	
53	Üreğil	Avdan	Ören yeri	
54	Üreğil	Pınarcık	Nekropol	
55	Yalnızçam	Yalnızçam	Kale	32x36 cm boyutunda
56	Harmancık	Harmancık	Köprü	Roma dönemi
57	Bağözü	bağözü	Kaya yapıları	

Yukarıdaki tablodan hareketle Beypazarı ve çevresinin kapsadığı coğrafi alana göre yoğun bir arkeolojik buluntuya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buluntuların sayısı 57 olsa da bu sayının çok daha fazla olduğu düşünülmelidir. Çünkü bu coğrafyada arkeolojik kazı hemen hemen yok gibidir, sadece yüzey araştırmaları sonucunda ortaya çıkarılan arkeolojik buluntuların zaman içerisinde yapılacak kazılarla artacağı muhakkaktır. Buluntular içerisinde en fazla arkeolojik sahalar ören yerlerdir. 18 adet ören yerinin çoğu Kirmir vadisinde toplanmıştır. 3 Tümülüs ve 8 Höyük ve 6 nekropol yerleşim alanlarının varlığını ortaya koyan önemli arkeolojik sahalardır. Ancak bunlar üzerinde henüz kazı çalışmaları yapılmamıştır. Aynı şekilde Beypazarı coğrafyasına damga vuran kaya yapılarını sayısı 9 olup, kapsadığı halan çok

fazladır. Bu bölgeye Lagania (Kaya doruğu ülkesi) adını veren kayalar, burada yaşayan toplulukların çevre-kültür ilişkisini yansıtan en önemli unsurdur. Tespit edilen 8 kilisenin 7'si kaya yapıları içerisindedir. Sadece Tahirler'de bulunan kilise/kiliseler açık alanda olduğu anlaşılmaktadır. Kiliselerden Kırbaşı ve Kayabükü'nde bulunanların mimari ve sanat özellikleri diğerlerine göre üstündür.

Bölgeye damgasını vuran diğer arkeolojik unsur da kalelerdir. Toplam sayıları 5'i bulan kalelerin çoğu galatlar döneminde inşa edilmiştir. Ancak, yapılan yüzey araştırmalarında bazılarının Frigler döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Tabi daha sonraki dönemlerde Roma ve Bizans imparatorluklarının kale yapılarını kullandığı ve tahkim ettiği bilinmektedir.

Beypazarı'nda bunların haricinde arkeolojik buluntular mevcut olsa da sayıları azdır. Köprü, hamam gibi yapılar, Roma döneminden kalmış olduğu bölge ahalisinin muhayyilesinde var olsa da bu yapıların izleri silinmiş vaziyettedir. Bununla birlikte birçok köyde, küçük mimari yapı parçaları dağınık durumda olduğu gözlemlenmiştir. (Harita 3)

Beypazarı arkeolojik alanlarını ortaya koyarken alfabetik sıralama esas alındı. Bu sıralamada kronoloji düşünülebilirdi ancak birçok alanda Tunç çağlarından Bizans dönemine kadar arkeolojik izler görülebiliyordu. Bu nedenle kronolojik anlatım, her arkeolojik sahanın kendi içinde verilmeye çalışıldı.

2.1. Beypazarı Tümülüsü

Beypazarı ilçesinin merkezine oldukça yakın bir konumda bulunan Beypazarı Tümülüsü'nün muhtemelen Friglerden günümüze değin bir tarihsel geçmişe sahip olduğu düşünülmektedir. Tümülüs, 4 m. yükseklikte ve 30 m. çapındadır. Bölgedeki tarihsel ve arkeolojik miras açısından büyük önem arz eden bu tümülüs, uzun yıllar boyunca yeterli önlemler alınamaması ve eser koruma faaliyetlerinin ülkemizdeki yetersizlikleri dolayısıyla definecilerin kaçak kazılarına maruz kalmıştır ve bu da ağır tahribata sebep olmuştur. Bu tahribatların yenilerinin önüne geçebilmek ve kalan kültürel, tarihsel ve arkeolojik yapıyı korumak adına Beypazarı Tümülüsü 2007 yılında 1. Derece sit alanı olarak tescillenerek, koruma altına alınmıştır. (Anonim, 2015) Bu sayede her türlü müdahale bilimsel ve resmi denetime tabii tutulmuştur. (Köken, 2014, s.3); (Resim11)

2.2. İnözü Vadisi

İnözü Vadisi sahip olduğu birçok mağara ve oda oluşumu ile bölgenin tarihsel birikimine ışık tutan bir arkeolojik alan niteliği taşımaktadır. Bu bölgede yer alan mağara oluşumlarının Frigler Dönemi'nde ve Erken Roma Dönemi'nde Hristiyanlar tarafından hem

mezar hem gündelik yaşam hem de barınma yeri olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bölgenin Frigler Dönemi'ne değin tarihlenmesi ise Frigler'e özgü oyma kaya odaları ile ön plana çıkıyor olmasıdır. Bu yapılar bazılarının doğrudan ana kaya kütlesine kazınmıştır ve birçok açıdan dönemin kültürel ve mimari yaklaşımlarının ne olduğunu aktarmaktadır. (Aklanoğlu, 2005, s.218); (Kuntay ve Ark. 2000, s. 25); (Resim 1)

Bu bölgenin gündelik yaşam maksadı ile kullanılması durumunu ortaya çıkaran buluntu ise mağaraların belli bölgelerinde karşılaşılan harçla kaplanmış duvarlardır. Mağaradan vadiye bakan geniş pencereler, hatıl oyukları ve taş örme duvarlar, bu sayede belli başlı bölgelerde yapılaşma durumunun söz konusu olduğunu anlıyoruz. (Kuntay ve Ark. 2000, s. 25)

Bölgede yer alan mağara oluşumlarının, İnözü Deresi'nin yıllarca vadiyi oyması sonucunda meydana gelmesinin yanı sıra büyük ölçüde insan eli ile oyulduğu da görülmektedir. Bölgede bulunan kayaçların kolay şekillendirilebilir olması bu noktada fazlasıyla işe yaramıştır. Bu mağaralarda bulunan kültürel ve arkeolojik miras da ne yazık ki definecilerin kaçak kazılarına maruz kalmıştır. Bu nedenle bu alanda bulunan mağaralar 1. Derece sit alanı olarak, vadi ise 2. Derece sit alanı olarak işaretlenmiştir. (Anonim, 2015; Aklanoğlu, 2005, s.218, 219)

2.3. Karapınar Yerleşimi

Beypazarı merkezine 2 km mesafede Kırbaşı yolu üzerinde bulunan Karapınar mevkii eski yerleşim alanlarından biridir. Yerleşiminde yapılmış olan yüzey araştırmaları doğrultusunda bölgede ele geçen oldukça önemli arkeolojik buluntular mevcuttur. Elde edilen buluntuların ışığında söz konusu yerleşimin bulunduğu alanın Helenistik, Roma ve Bizans devirlerinde kesintili veya süreklilik arz eden bir şekilde iskâna uğradığı tespit edilmiştir. Bu dönemlere tarihlenen seramik buluntularının bölgenin Anadolu'nun en erken yerleşim evrelerinden itibaren kullanıldığını ispatlamıştır. Bu bilgiler sayesinde, bölgenin tarihsel süreç içerisinde önemli bir yerleşim yeri olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, bölgenin stratejik olarak yer aldığı konumdan kaynaklanmaktadır. Bölgenin sahip olduğu doğal su kaynakları, verimli toprakları, savunulmaya uygun olan topografyası yerleşimi uzun süreli kılan en önemli etmenler arasındadır. (Köken, 2014, s. 4)

Bölgede sürdürülen yüzey araştırmaları doğrultusunda elde edilen bilgilere göre yerleşim izleri Frigler Dönemi'nde sistematik bir hale gelmiştir. Bu döneme ait olarak bulunan kerpiç temelli ev yapıları mevcuttur, bu da Frig mimarisinin bölgede yansıması olarak kabul

görmüştür. Roma Dönemi'nde ise bu bölgenin tarımsal üretim merkezi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Roma Dönemi'ne ait buluntular incelendiğinde bu sonuç elde edilmektedir. Bizans Dönemi ele alındığında ise bölgeye dini nitelik kazandıran yapılaşmalar olduğu görülmüştür. Kayalık bölgelerde küçük kilise ve şapel kalıntıları mevcuttur. Bu alan içerisinde haç motifleri tespit edilmiştir. Söz konusu yapıların ve tespiti yapılan motiflerin Hristiyanlık dini ile olan bağlantısı gözler önüne serilmiştir. (Köken, 2014, s. 4); (Resim 12)

Tüm bu arkeolojik birikimine rağmen bu alan ciddi bir tehlike altında bulunmaktadır. Bunun sebebi bölge içerisindeki plansız ve izinsiz bir şekilde yapılaşmaktan kaynaklanmaktadır. Bu durum bölgenin sahip olduğu dokuyu bozmakta ve kültürel mirasa tahribat yaratmaktadır. Bu olumsuz gelişmelerin önünü bir nebze de olsa alabilmek maksadı ile Karapınar Yerleşimi 2006 yılında 1. Derece sit alanı olarak tescillenmiştir ve bu sayede alanın korunması hukuki bir zemine oturtulmuştur. (Anonim, 2015)

2.4. Karaşar Kalıntıları

Karaşar Köyü, Sarıyer Barajı ve Göynük Vadisi yakınlarında yer almakta, ormanlık ve dağlık alanlara sahip bir bölgede yayla üzerinde bulunmaktadır. Sahip olduğu doğal konum itibariyle, tarih boyunca Karaşar kalıntıları hem yerleşim hem de savunma bakımından avantajlı özelliklere sahiptir.

Karaşar ve çevresindeki arkeolojik faaliyetler sonucunda elde edilen bulgular ışığında bölge Frig, Galat, Roma ve Bizans dönemlerinde farklı işlevlere sahip olmuştur. En çok öne çıkan özelliği ise bölgenin özellikle tarım ve hayvancılığa dayalı bir yerleşim modeli sunuyor oluşudur. Yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen arkeolojik bulgular antik bir yerleşim yerinin varlığına işaret etmektedir. Bölgede ele geçirilen seramik parçaları, ev yapısının temelleri ve mezar stelleri bölgenin sahip olduğu ekonominin tarım ve hayvancılığa dayanan bir yerleşim yeri olduğunu açıkça göstermektedir. Bunlara ek olarak küçük boyutlu taş yapılarla çevrili yerleşim alanlarının kullanıldığı ve bu yapıların sade planlı, işlevsel barınaklar olduğu değerlendirilmektedir. (Köken, 2014, s. 17)

Roma dönemi ele alındığında bölgenin yerleşim yeri olarak kullanılmaya devam edildiği fakat stratejik olarak yüksek yerlerde gözetleme noktaları olduğu tespit edilmiştir. Bu yapılar sayesinde kırsal bölgede güvenliğin sağlandığını anlayabiliriz. Bizans dönemine gelindiğinde ise bölgede yoğun bir mimari oluşum görülmektedir. Bölgenin yüksek konumlarında küçük kale yapıları mevcuttur. Savunma mimarisinin yanı sıra dini yapısıyla da öne çıkan Karaşar, kırsala uygun manastır kalıntılarına da sahiptir. Bunlara ek olarak yola taş

döşendiği de tespit edilmiştir, bu doğrultuda bölgenin yerel doğrultuda ulaşım veya geçiş güzergahı üzerinde yer aldığını söyleyebiliriz. (Köken, 2014, s. 16,17)

Bu bağlamda Karaşar yalnızca kırsal bir yerleşim yeri olarak değil, aynı zamanda dini ve askeri öneme sahip bir nokta olarak değerlendirebiliriz. Farklı dönemlere ait kültürel mirası ile tarihsel süreklilik bakımından önemli bir noktadır.

2.5. Kırbaşı Beldesi Kalıntıları

Kırbaşı beldesi verimli tarım arazileri ve zengin su kaynaklarıyla çevrili bir vadide konumlanmaktadır. Sahip olduğu coğrafi konum itibariyle hem doğal hem de stratejik avantajlar elde etmiş; bu durum, yerleşimin tarih boyunca tarım, hayvancılık ve geçiş yolları açısından önemli bir merkez hâline gelmesine neden olmuştur. Özellikle su kaynaklarının bolluğu hem tarımsal faaliyetlerin sürekliliğini hem de yerleşimin uzun dönemli kullanımını tarıma dayalı ekonomi için mümkün kılmıştır.

Roma döneminde Kırbaşı beldesinin daha sistematik bir yerleşim modeli olduğu ve özellikle kırsal villa yerleşimi ve tarımsal üretim merkezi olarak işlev gördüğü tespit edilmektedir. Su kaynaklarının bölgeye olan yakınlığı, bu dönemdeki tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlamış; böylece bu bölge, ekonomik olarak önemli bir tarımsal üretim alanına dönüşmüştür. Bizans dönemine gelindiğinde ise, Kırbaşı beldesinin hem kırsal yerleşim yeri olarak hem de dini yaşam açısından ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde elde edilen arkeolojik verilere göre vadilere bakan yamaçlarda küçük şapel ve kilise yapıları inşa edilmiş; Hristiyanların burada yaşam sürdüğü düşünülmektedir. Bölgedeki bazı kaya oluşumları üzerinde tespit edilen haç kabartmaları, oyma nişler ve mezar hücreleri, Bizans dönemine ait dini mimarinin izlerini taşımaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda bu yapılar hem ibadet hem de mezarlık işlevi görmüş olabilecek niteliktedir. (Köken, 2014, s.19)

2.5.1. Sazakdamı/Karanlıkbağ Mevkii

Kırbaşı'nın 2 km güneyinde Karanlıkbağ mevkiinde yapılan yüzey araştırmalarında elde edilen arkeolojik buluntular doğrultusunda, Kırbaşı beldesi ve çevresinin Frigler, Galatlar ve Roma dönemlerinde iskân gördüğü ortaya koyulmaktadır. Yüzey araştırmaları sırasında elde edilen seramik parçaları, taş mimari kalıntılar, kaya mezarları ve yapı temelleri, eski dönemlere ait yerleşimin varlığını ve yaygınlığını sunmaktadır. Özellikle Frig ve Galat dönemlerinde bölgenin kırsal yerleşim düzenine sahip olduğu, sade taş yapılardan oluşan küçük yerleşim

alanlarının kurulduğu düşünülmektedir. Bu bize bir köy yaşamına sahip olduklarını göstermektedir. (Köken, 2019, s. 19); (Resim 13)

2.5.2. Tahirüstü Yerleşim Kalıntıları

Kırbaşı'nın kuzey-doğusunda bulunan Tahirüstü yerleşim yeri bir yamaç üzerindedir. Yaklaşık 700 m çapında bir alan olup, ortasından geçen dere yerleşim alanını ikiye ayırmıştır. Sahadan elde edile, seramik, cam ve tuğla gibi arkeolojik buluntulardan hareketle, yakınında bulunan diğer yerleşim alanları gibi, Tahirüstü de Roma-Bizans döneminde iskân edildiği anlaşılmaktadır. (Köken, 2019, s. 19); (Resim 14)

2.5.3.Gelegra Yerleşimi

Kırbaşı'nın hemen kuzey-batısında bulunan Gelegra, Sayık Mevkii olarak ta bilinen kayalık bir kalıntı alanıdır. Yaklaşık 500 metre karelik bir yamaç alanın M.Ö. 1000'lerden itibaren yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Arkeolojik buluntular, yerleşimin Roma döneminde de devam ettiğini göstermektedir. Burada tespit edilen işlik veya dinsel tören alanı, 80x60 cm ebadında ve 10 metre derinliğindedir. (Köken, 2019, s. 20); (Resim 15)

2.6. Uruş Beldesi Kalıntıları

Uruş beldesi, rakımının yüksek olması ve bolca doğal su kaynaklarına sahip olması nedeniyle serin geçtiği bir yerleşimdir. Bu doğal ve coğrafi özellikler dolayısıyla tarih boyunca bölgenin hem sürekli yerleşim yeri olarak hem de mevsimlik yaylak-kışlak sahası olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Özellikle su kaynaklarının fazla olması dolayısıyla ve topoğrafyanın savunmaya elverişli yapısı sebebiyle Uruş beldesi tarihsel süreçte farklı kültürlerin tercih ettiği bir yaşam alanı hâline gelmiştir.

Bölgede yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları, Uruş beldesi ve çevresinde eski dönemlere uzanan bir yerleşim süreci mevcuttur. Araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda özellikle Frig ve Roma dönemlerine ait olduğu belirlenen seramik parçaları, kaya oyma yapılar ve mezar kalıntıları, yerleşimin M.Ö. 1. binyıldan itibaren kullanıldığını ortaya koymuştur. Frig dönemine ait izler, genellikle yerel taş mimarisi, oyma kaya yerleşimleri ve kaya mezar yapıları şeklinde kendini göstermektedir. Bu veriler ışığında, Frig kültürünün köy yerleşim karakterine uygun bir yerleşim şeklinin Uruş beldesinde de geçerli olduğunu düşündürmektedir. Roma döneminde ise bölgedeki yerleşim biçimi daha kurumsallaşmış ve sistematik bir hâl almıştır. Özellikle seramik buluntular, taş yapı temelleri, Uruş beldesinin

Roma döneminde tarımsal üretim ve hayvancılık faaliyetlerine dayanan bir köy niteliği taşıdığını göstermektedir. Ayrıca çevrede tespit edilen yol izleri ve kaya mezarları, bu yerleşimin yerel doğrultuda önemli bir güzergâh üzerinde yer aldığını düşündürmektedir. Bizans döneminde Uruş beldesi, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda dini ve manevi bir merkez niteliği de kazanmıştır. Bölgedeki vadi ve kayalık alanlarda tespit edilen kaya oyma nişler, haç motifleri ve mezar hücreleri, burada Hristiyanların yaşadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yüzeyde gözlemlenen diğer küçük şapel ve kilise kalıntıları, yerleşimin dini yapılar açısından da zengin bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. (Köken,2014, s.21-22)

2.7. Acısu Köyü Kalıntıları

Acısu Köyü rakımının yüksek olması ve bolca doğal su kaynaklarına sahip bir yerleşim yeridir. Adını da bol minerallere sahip olduğu için tadını acı olarak nitelendiren bölge halkı koymuştur. Bu su kaynakları, tarih boyunca bölgenin yerleşim yeri olarak seçilmesinde büyük bir rol oynamıştır.

2.7.1. Gelinkayası Höyüğü:

Höyük, Acısu Köyü Gelinkayası mevkiinde bulunmaktadır. 2007 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi tarafından T1 Tümülüsü kazası faaliyetleri sırasında, buraya çok yakın küçük bir tepenin höyük olduğu anlaşılmıştır. 12 m yüksekliğinde ve 175 m. boyunda olan höyükte bir mimari yapı ve altında mezar yeri tespit edilmiştir. Ayrıca höyükte yapılan kazılarda testi ve balta ele geçmiştir. Arkeolojik bulgular, bölgenin tarihinin İlk Tunç Çağı'na değin uzandığı görülmektedir. Ayrıca, kazılar sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda Acısu köyününü 2 km güneyinde aynı zamanda nekropol alanı olduğu görülmüştür. (Köken, 2014, s. 22-23); (Resim 16)

2.7.2. Gelinkayası Tümülüsü:

Gelinkayası Höyüğü'nün hemen yakınında olan tümülüs, bölgede başka tümümlüslerin bulunması dolayısıyla T1 tümülüsü adı verilmiştir. Tümülüs 40x40 m. boyutlarında ve 668 m yükseklikte olan Tümülüs, Roma tipi bir yapıya sahip olmasına karşın Galat dönemine ait olduğu anlaşılmıştır. Buluntulardan hareketle M.Ö. 200'lü yıllara ait olduğu anlaşılmaktadır. Daha önceki kaçak kazılarda mezar odasına kadar ulaşıldığı anlaşılmış ancak mezarda büyük tahribat oluşmuştur. Müze görevlilerinin yaptığı tamamlayıcı kazılar sonunda sonucunda 1. 80 m yüksekliğinde ve 75 cm genişliğindeki mezar odasındaki tahribat giderilmeye çalışılmıştır.

Bu bölge 2006 yılında kaçak kazıları önlemek ve koruma altına almak maksadı ile kurum kararı çerçevesinde 1. Derece sit alanı olarak belirlenmiştir. (Anonim, 2015; Köken, 2014, s. 23),

2.8. Adaören Köyü Kalıntıları

2.8.1 Adaören/Tabanlıoğlu Nekropolü

Adaören Köyü'nde sürdürülen arkeolojik araştırmalar sonucunda ön plana çıkan kalıntılar Adaören Kalesi ve nekropolüdür. Adaören Kalesi ve bu kale ile ilişkili olan nekropol alanı, bölgenin eski dönemlerden Bizans dönemine değin savunma, askeri, yerleşim ve defin tiplerine dair önemli bulgular sunmaktadır. Kaleye yakın bir mesafede bulunan nekropol alanının incelenmesi sonucunda elde edilen bilgilere bakıldığında bu bölgenin sistematik bir gömü alanı olduğu tespit edilmiş; mezarlar topografyaya uygun bir şekilde dağıtılarak, yapı planları ile geleneksel ölü gömme gelenekleri arasında uygunluk ilkesi bulunmuştur. (Köken, 2014, s. 24); (Resim 17)

2.8.2 Adaören/Tabanlıoğlu Kalesi

Adaören Kalesi, konum itibariyle avantajlı bir doğal savunma cephesidir. Kale Kirmir vadisinde 685 m. bir tepe üzerine inşa edilen bu kalenin üç tarafı sarp uçurumlarla çevrilidir ve girişleri yalnızca güney cephesinden sağlanabilmektedir. Bu da kalenin askeri ve stratejik açıdan savunmayı güçlendirdiğini göstermektedir. (E. Vardar ve A. Vardar, 1996, 254; (Niewöhner, P– Vardar, A, (2022, s. 213); (Harita 4); (Resim 18)

Arkeolojik araştırmalar sonucunda kalenin mimari özellikleri ele alındığında bölgede bulunan taşlar ile inşa edildiği ve kesme taş örgü sistemi ile harçsız kuru duvar tekniğine başvurulduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bir diğer bulgu ise Bizans dönemine ait devşirme taşların kullanımıdır. Bu taşların kullanılması kalenin ilerleyen dönemlerde tamir edilerek yeniden kullanıldığının göstergesidir. (E. Vardar ve A. Vardar, 1996, s. 254; Köken, 2014, s. 24; (Niewöhner, P– Vardar, A, (2022, s. 214); (Resim 19)

Kale surları, dikdörtgen büyük taşlarla ve kuru duvar tekniğinde inşa edilmiş olup, sur kalıntılarına göre, yüksekliği yaklaşık 8 m. bulacağı tahmin edilmektedir. Sur, alt tarafında yaklaşık 20 dönümlük bir teras üzerine inşa edilmiştir. Terasın orta kısmında ise 2 m. genişliğinde 15. M. derinliğindeki bir çukur alanın varlığı, buranın sarnıç olma ihtimalini akla getirmektedir. (E. Vardar ve A. Vardar, 1996, s. 254; (Niewöhner, P– Vardar, A, (2022, s. 216)

Bu kalenin tarihsel süreci net olarak kestirilemese de Roma dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Bizans dönemine ait devşirme taşların kullanımı ve yeniden onarılması bu sürecin devamlılığını göstermektedir. Böylelikle bu kale, bir Roma-Bizans savunma mimarisi olarak değerlendirilmesi gereken arkeolojik bir mirastır. (E. Vardar ve A. Vardar, 1996, 254; Köken, 2014, s. 24; (Niewöhner, P– Vardar, A, (2022, s. 216, 217)

Kale ve nekropolün defineciler tarafından tahribata uğradığı görülmüştür, bunun daha fazla yaşanmaması ve önüne geçilmesi adına 2006 yılında Adaören Kalesi 1. Derece sit alanı olarak belirlenmiş; 1997 yılında da Adaören Nekropolü 3. Derece sit alanı olarak tescillenmiştir.

2.9. Boyalı Köyü Kalıntıları

2.9.1. Ünseri Nekropolü

Boyalı Köyü'nde öne çıkan en önemli kalıntı Ünseri Nekropolü'dür. Bu nekropol defineciler tarafından yapılan kaçak kazılar sonucunda ağır tahribat almıştır ve bu doğrultuda kurtarma kazısı yapılmıştır. Kurtarma kazıları sonucunda elde edilen bilgiler ışığında nekropolün Roma dönemine ait köy yerleşim yerlerine dair bilgi verdiği görülmektedir. Kazılardan sonra raporlanan bilgilere göre, Roma dönemine ait olduğu tespit edilen 5 adet mezara rastlanmış ve mezarların dikdörtgen plana sahip olduğu görülmüştür. Bu mezar çukurları taşlarla örtülmüştür ve iç kısımları Horasan harcı denilen sıva sistemi ile sıvanarak dayanıklı olması sağlanmıştır. (Köken, 2014, s. 27); (Resim 20)

Tespit edilen bir diğer durum ise mezarların üzerinin 15-20 santimetrelik taş bloklar ile kapatılmış olmasıdır. Defineciler tarafından tahrip edilen bu taşlar zorla kırılarak açılmıştır ve mezar içerisinde bulunan ölü gömme materyalleri çalınmıştır. Bu durum mezarın hem fiziksel yapısını bozmuş hem de içerdiği arkeolojik veriler ile birlikte kültürel mirasa da zarar verilmiştir. Bu nekropolün sahip olduğu kültürel miras göz önüne alınmıştır ve 1996 yılında kurul tarafından alınan karar doğrultusunda sözü edilen bölge 1. Derece sit alanı olarak belirlenmiştir. Fakat ne yazık ki kaçak kazıları önlemek adına yeterli olmamıştır ve tahrip edilmeye devam edilmiştir.

2.10. Dibekören Köyü Kalıntıları

Dibekören Köyü'nde yer alan yerleşim kalıntısı ulaşılması kısmen güç bir noktada olduğundan tarihsel süreç boyunca ve özellikle son dönemlerde defineciler tarafından yapılan kaçak kazı faaliyetlerine açık bir duruma gelmiştir. Yerleşim yerinde tespit edilen derin

çukurlar doğrultusunda, kaçak kazıların iş makineleri ile yapıldığı ortaya konulmuştur. Bu durum arkeolojik tabakalaşmanın geri dönüşü olmayan bir şekilde tahribata uğramasına sebebiyet vermiş olup, kültürel mirası da büyük zararlara uğratmıştır. (Köken, 2014, s. 29); (Resim 21)

Her ne kadar yapı bütünlüğü zarara uğrasa da arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen buluntular yerleşimin tarihlendirilmesi konusunda fikir sahibi olmayı sağlamıştır. Bölgede ele geçirilen seramik buluntularının; üretim tekniği ve sahip olduğu form ile Bizans dönemi köy yaşamına ait olduğu düşünülmektedir. Kazılar sistematik olmadığı için mimari işlevin netliği mevcut değildir.

Alandaki arkeolojik potansiyelin tespit edilmesinin ardından, olası yeni tahribat riski de göz önünde bulundurularak, kurul tarafından 3. Derece sit alanı olarak tescillenmiştir fakat yine de etkin bir koruma sağlanamamıştır. (Anonim, (2015)

2.11. Dikmen Köyü Kalıntıları

Dikmen Köyü'nde yer alan kalıntılar doğrultusunda en çok ön plana çıkan ve kültürel mirasımız açısından oldukça önem arz eden arkeolojik alanlar Dikmen Höyüğü ve Dikmen Kalesi'dir.

2.11.1. Dikmen Höyüğü:

Dikmen Höyüğü ovanın ortasında konumlanıp, 50-60 metrelik bir çapa sahip olmakla birlikte 20 metrelik bir yüksekliğe sahiptir. (Köken, 2014, s.29) Tarihi Roma yolunun Juliapolis-Anastasiapolis (Dikmen) yolu üzerinde ve Dikmen kalesine yakın bir mesafede bulunan höyüğün dönemi Roma veya Bizans dönemine kadar girmektedir. (Walker, 2001, s. 101, 102); (Resim 22)

Yüzeyde yapılan gözlemler doğrultusunda, defineciler tarafından yapılan kaçak kazı faaliyetleri sonucunda yüzeye çıkan seramik buluntuları ile sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Kaçak kazılar arkeolojik katmanı tahrip etse de buluntuların İlk Tunç Çağı ve Klasik döneme ait olduğu görülmüştür; bu da höyüğün çok katmanlı bir yerleşim geçmişine sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Seramik buluntularında elde edilen form ve süsleme tipleri sayesinde kronolojik olarak Erken Tunç I-III dönemleri ile Klasik Dönem Anadolu seramik tipolojisi ile ilişkilendirilme sağlanmıştır. (Özgüç, 1945, s. 290; Köken, 2014, s.29)

Höyüğün günümüzde bataklık halinde olan batı tarafında yapılan çalışmalar doğrultusunda bu yerleşim yerinin Bizans dönemine ait olduğu tespit edilmiştir. Bu durum

höyüğün geçmiş dönemlerden itibaren birçok farklı toplum tarafından yerleşim yeri olarak seçilerek çok katmanlı bir arkeolojik yapıya sahip olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu höyük ile ilgili bilimsel makalelerde yer alan ilk atıf Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından yapılmıştır. Tahsin Özgüç bu atıfında höyükte bulunmuş olan bir tunç mühür hakkında bilgi vermiştir. Mühür sahip olduğu özellikler bakımından Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı yerleşimlerine ait bölgelerde sürdürülen arkeolojik kazı faaliyetlerinde ele geçen mühürler ile benzer tipolojik özelliklere sahiptir. (Özgüç, 1945, s. 290); (Çizim 1)

Dikmen Höyüğü bu sebepler dolayısıyla 1983 yılında 1. Derece sit alanı olarak tescillenmiştir.

2.11.2. Dikmen Kalesi:

Beypazarı Ankara yolu üzerinde ve eski Hac Yolu olarak bilinen 1078 m rakımlı tepede kurulan Dikmen, yol üzerindeki güvenliği sağlayan ve etrafındaki 20-25 km'lik alanı gözetleyebilen stratejik bir konuma sahip yerleşim birimidir. (Resim 23) Galatlar, Anadolu'ya geldikten sonra merkezi Ankara olmak üzere çevreye yayılmışlardır ve savunma yapıları inşa etmeye başlamışlardır. Bu yapılar büyük ölçüde askeri kontrol ve yerleşim yerinin asayişini sağlamak adına inşa edilmiştir. Yerleşimin bu özelliği Galatlar ve Roma döneminden Osmanlı Devleti'nin belirli dönemine kadar devam ettirmiştir. (E. Vardar 2006, s. 35; E. Vardar ve A. Vardar, 1996, s. 246; Peter Brown, 2006, s.42; Çalık, 2023, s. 8)

Yerleşimin bulunduğu tepenin etrafını saran bir kale kalıntısı bugün dahi görülebilir niteliktedir. Sahip olduğu mimari özellikler dolayısıyla da eski dönemlerde kullanılan mimari tiplerle benzerliği mevcuttur. Kale planı ana hatlarıyla korunmuş olup, üç gen tarzında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Köşeler arasındaki uzaklık 20 metre civarındadır. Kalenin batı yamacındaki duvarda üç adet burcun varlığı söz konusudur. Kalenin girişi 1.40 m genişliğinde olup, güney kısımdaki burca bitişiktir. Duvarların kalınlığı ise, 2. 20 m civarındadır. Kalenin kapsadığı iç alan ise 200 metrekareyi bulmaktadır. Batı yamacındaki kale duvar kalıntıları üzerinde yapılan incelemelerde, duvarların yapımında kullanılan iri blokların araları moloz taşlarıyla doldurulmuştur. Duvar taşların yüzeyleri törpülenerek düzlenmiş olup, harç ya da benzer bir malzeme kullanılmamıştır. Kuzey yamacındaki duvarın bir kısmı kayalık taşlar üzerine kurulmuş olup, yüksekliği 2.70 m boyundadır. Bu çerçevede Dikmen kalesi planı yapısından hareketle, bu yapının Galat kaleleri ile benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. (E. Vardar ve A. Vardar, 1996, s. 246) (Resim 24); (Çizim 5)

Kalenin kuzeyindeki yamacın eteklerinde oyulmuş taş yapıların varlığı, yer altı yerleşim mekanlarını yapılarını hatırlatmaktadır. Bunlardan birisinin kilise olma ihtimali yüksektir. Yapı,Yunan haçı planlı olup, 1.77 m boyunda giriş kapısına sahiptir. Oda kısmında nişler bulunmaktadır. Kubbeli olan bu yapının yüksekliği 4 m civarında olup derinliği 5.73 m'dir. Kilisenin önünde yıkılmış başka yerleşim alanları da bulunmaktadır. Odanın penceresi mevcut olup, kapı harici aydınlanmayı sağlamaktadır. Söz konusu kaya kilisesinin doğu kısmında bulunan kaya oyuğu, muhtemelen yer altı yerleşim alanına giriş yeri olmalıdır. Kaya kilisesi ve kaya oyuklarının bu tarzdaki planı, Kirmir vadisinde bulunan diğer kaya yapılarıyla benzerlik göstermektedir. Bu oyma yapıları özellikle Bizans döneminde ön plana çıkan yapılardır. Bu durum kalenin yalnızca Galatlar döneminde değil, Bizans döneminde de kullanıldığının göstergesidir. (E. Vardar ve A. Vardar, 1996, s. 247)

Giriş kısmında da belirtildiği gibi, Dikmen'in antik çağlarda adı Lagania olup, Roma döneminde İmparator Anasatasias'ın burayı ziyareti üzerine yerleşim biriminin adı M.S. 6. yüz yılın başlarından itibaren Anastasiapolis olmuştur. (Walker, 2001, s.102, 103; Çalık, 2023, s. 10)

Dikmen Kalesi henüz sistematik olarak bir arkeolojik kazı ile incelenmese de yüzeyde bulunan mimari kalıntılar bölgenin arkeolojik katmanları fazla olan bir yerleşim geçmişine sahip olduğunu ve askeri mimari bakımından önemli bulguları olduğu bariz bir şekilde görülmüştür.

2.12. Doğançalı Köyü Kalıntıları

Doğançalı Köyü (eski adı ile Zeyde) bölge itibariyle dağlık ve ormanlık bir alanda bulunmaktadır. Doğal su kaynaklarının fazlalığı ve yüksek yaylalara yakınlığı ile bilinen bu bölge sahip olduğu özellikler doğrultusunda tarih boyunca tarımsal üretimin önemli bir bölgesi olmuştur ve konar göçer toplulukların geçici-kalıcı şekilde iskanları için elverişli bir bölge oluşmuştur. Yerleşim bölgesine yakın konumda yer alan yüksek yaylalar, bu bölgede hayvancılık temelli ekonomi yapılabilmesi için bir avantaj oluştururken, alüvyonlar dolayısıyla verimli vadi tabanları da tarımsal üretim bakımından doğal bir kaynak niteliğine sahiptir.

Doğançalı Köyü'nde sürdürülen saha araştırmalarında, bölgenin eski çağlardan beri yerleşim yeri olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ele geçirilen sütun kaideleri, seramik buluntuları, kaya mezarları, duvar temelleri, su kanalı kalıntıları ve nişli kaya yapıları, bu yerleşimin yalnızca tarımsal amaçlarla değil, dini ve sosyal işlevleri de olan karma bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Söz konusu arkeolojik buluntulardan hareketle bölgenin Roma-Bizans dönemine ait yerleşim alanı olduğu anlaşılmaktadır. (Köken, 2014, s.31); (Resim 25)

Kaya mezarları, bölgenin nekropol alanı olarak da kullanıldığını ortaya koyarken, nişli kaya yapıları, Bizans Dönemi'ne ait ibadet alanlarının varlığına işaret etmektedir. Bu durum, Doğançalı Köyü ve çevresinin yalnızca ikamet ve üretim amaçlı değil, aynı zamanda dini alan kullanımı gibi pratiklerle de ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bölgede defineciler tarafından yürütülen kaçak kazılara ait çukurlar bol miktarda bulunduğundan 2010 yılında kurul kararı ile birlikte koruma altına alınmıştır ve 1. Derece sit alanı olarak tescillenmiştir. (Ananim,(2015)

2.13. Dudaş Köyü Kalıntıları

Dudaş Köyü kalıntıları "Depelarkası" olarak adlandırılan kırsal yerleşim kümelerinden birinde yer almaktadır. Coğrafi konumu itibarıyla bölge, tarihsel süreçte yerleşim için elverişli bir konumda bulunmakta olup özellikle Roma Dönemi'ne ait izler taşımaktadır. Köyün günümüzdeki yerleşim alanı içinde ve çevresinde, arkeolojik nitelik taşıyan çeşitli buluntu örneklerine rastlanmaktadır. Bu buluntular genellikle yüzeyde dağınık bir biçimde yer almaktadır ve sistematik bir kazı ya da arkeolojik belgeleme sürecinden geçmemiştir. Ancak yerel halk ve araştırmacılar tarafından kaydedilen bu arkeolojik ögeler, Roma Dönemi'ne tarihlenen mimari ve küçük buluntu parçalarından oluşmaktadır. Bunların arasında özellikle Çakıliçi Mevkii, Dudaş Köyü'nün eski yerleşim yerleri bakımından dikkat çekici bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Söz konusu olan mevkide yüzeyde tespit edilen buluntular arasında işlenmiş taş bloklar, seramik parçaları, harçlı yapı taşları ve temel izleri bulunmaktadır. Bu izler, bölgede Roma Dönemi'ne tarihlenen küçük bir köy yerleşiminin varlığına işaret eden niteliktedir. (Köken, 2014, s.31)

Köy içine dağılmış halde bulunan bu buluntular, günümüz yerleşimiyle üst üste binmiş arkeolojik katmanlar konusunda ipuçları sunmakta; ancak alanın henüz bilimsel bir arkeolojik kazıya konu olmaması, verilerin yorumlanmasında sınırlılık oluşturmaktadır.

2.14. Fasıl Köyü Kalıntıları

Fasıl Köyü'nde yer alan Maltepe Ören yeri, doğal yükseltili bir tepe üzerine konumlanmış, savunmaya elverişli doğal yapısıyla dikkat çeken bir yerleşim alanıdır. Bölgede sürdürülen keşifler sonucunda yerleşim bölgesinin stratejik olarak önemli bir yer olduğu belirlenmiştir. Özellikle yamaç yerleşimleri, Roma Dönemi köy yerleşimi arasında yer almakta; Maltepe de bu bağlamda ele alınması gereken sahalardan biridir. (Walker, 2001, 105,106)

Araştırmalar sonucunda yüzeyde gözlemlenen arkeolojik buluntular, yerleşimin tarihsel sürecini anlamada önemli ipuçları sunmaktadır. El yapımı seramiklerin yanı sıra, kırmızı astarlı,

ince cidarlı ve torna izleri belirgin pişmiş toprak kap parçaları, bölgede Roma Dönemi'ne ait yerleşim faaliyetlerinin yoğunluğunu göstermektedir. Bu arkeolojik buluntuların nitelikleri, Maltepe'nin Roma döneminde tarımsal üretim, barınma ve bir ihtimal ticaret yolları ile ilişkili bir yerleşim olduğunu düşündürmektedir. (Köken, 21014, s.33); (Harita 5); (Resim 26)

Ancak yerleşim günümüzde ciddi tahribatlarla karşı karşıyadır. Defineciler tarafından sürdürülen kaçak kazı izlerine sıklıkla rastlanması, bölgenin sistematik bir arkeolojik kazıya tabi tutulmadığı durumlarda, bilimsel, kültürel ve arkeolojik potansiyelinin geri döndürülemez şekilde zarar göreceğini ortaya koymaktadır. Tüm bu nedenlerle Maltepe Örenyeri, 2003 yılında Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır. Ancak koruma kararına rağmen sahada hâlâ etkin bir kontrol ve gözetim mekanizmasının eksikliği hissedilmektedir. (Anonim, 2015)

Kavak Deresi vadisi boyunca, konumlanmış olan Fasıl Mağaraları, bölgenin arkeolojik dokusunda yer alan önemli kaya yerleşimleri arasında yer almaktadır. Bu mağaralar hem konumları hem de sahip olduğu özellikleri itibarıyla bir sığınak olduğuna işaret etmektedir. Mağaraların mimari yapısı, korunma ve gizlenme amacıyla kullanıldığını düşündürmektedir. Bu bağlamda Fasıl mağaralarının, Roma Dönemi'nde köy halkının güvenliğini sağlamak amacıyla yararlandığı geçici sığınaklar veya yerleşim alanları olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ayrıca mağaraların toplu olarak kümelenmiş yapısı, bireysel değil kolektif bir kullanım biçimini düşündürmektedir. Bu durum, yerleşim dokusunun sosyolojik yapısı hakkında da dolaylı bilgi sunmaktadır.

Mağaraların bulunduğu vadinin, doğal ulaşım yolları üzerinde yer alması ve su kaynaklarına yakınlığı, bölgenin antik çağlarda da önemli bir yaşam alanı olarak tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Ancak günümüzde bu yapılar herhangi bir koruma statüsüne sahip değildir. Sistematik arkeolojik araştırmalardan yoksun oluşları, hem belge değeri taşıyan kültürel bilgilerin kaybına yol açmakta hem de definecilik faaliyetleriyle büyük zarar görmektedir.

2.15. Hırkatepe Köyü Kalıntıları

Hırkatepe Köyü'nün girişinde, günümüzde Gündüzalp Türbesi'nin de yer aldığı yüksek bir konum üzerinde yer alan, tarihsel ve arkeolojik açıdan önemli bir yerleşim alanıdır. Köyün eski adının "Kırka" veya "Hırka" olarak kayıtlarda geçmesi, bölgenin uzun süreli yerleşim görmüş bir kültürel dokuya sahip olduğunu düşündürmektedir.

Höyüğün arkeolojik olarak ilk kez dikkat çekmesi, ünlü arkeolog Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün bölgede gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sırasında olmuştur. Prof. Dr. Tahsin Özgüç, höyük üzerinde tespit ettiği gaga ağızlı bir testiyi temel alarak, yerleşimin Bakır Çağına tarihlendirilebileceğini belirtmiştir. Gaga ağızlı testiler, özellikle Orta Anadolu'da Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'na geçiş evresinde yaygın olarak karşımıza çıkan, kendine has belirleyici seramik formlarına sahiptir. Bu buluntu, yerleşimin en azından M.Ö. 4. binyılın sonları ile 3. binyılın başlarına kadar uzandığını göstermesi bakımından önemlidir. Höyükte sistematik bir kazı çalışması gerçekleştirilmemiş olsa da yüzeydeki bu tip buluntular, erken dönemde mevcut olan yerleşim dokusu ve seramik kullanımı biçimleri hakkında temel ipuçları sunmaktadır. (Özgüç, 1945, 290) ; (Çizim 7)

2.16. İncepelit Köyü Kalıntıları

İncepelit Köyü sınırları içerisinde, Roma Dönemi'ne ait çeşitli tekil buluntu malzemeleri tespit edilmiştir. Bu buluntular, bölgenin Roma döneminde de yerleşim yeri olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Ancak İncepelit Köyü'nün tarihsel önemi, yalnızca Roma dönemine değil, daha eski dönemlere uzanan önemli arkeolojik katmanları barındırmasıyla da oldukça dikkat çekmektedir. İncepelit Kalesi, köy merkezine oldukça yakın bir mesafede Kümbet Mevkii adlı yükseltide konumlanmıştır. Kale Öreni olarak adlandırılan bu alan, konumsal olarak stratejik bir noktada bulunmakta olup, yapısal olarak yayla kademeleri şeklinde düzenlenmiş bir yerleşim kompleksine sahiptir. Özellikle kümbet adı verilen ve höyüğe benzeyen yapı kalıntıları ile İncekaş olarak anılan yıkıntılar, şehre ulaşan yolun kapatılması amacıyla inşa edilmiş bir sur sisteminin parçalarıdır. Bu yapıların mimari üslubu, kaçak kazı sonucu açığa çıkarılan bazı duvar kalıntılarının Gordion'da bulunan Frig surlarına benzer özellikler taşıdığını göstermektedir. Ayrıca, Adaviran Köyü sınırları içinde bulunan kalenin güneydoğusunda yer alan başka bir sur kalıntısı da bölgedeki savunma sistemlerinin kapsamlı olduğunu ortaya koymaktadır. (Köken, 21014, s.35)

İncepelit Kalesi ve çevresindeki alanda yapılan yüzey araştırmaları, yaklaşık 100 adet bina temelinin varlığını belgelemektedir. Bu sayısal ve yapısal yoğunluk, yerleşimin olduğunu desteklemektedir. Saha yüzeyinden toplanan seramik parçalarının analizleri, bu kalıntıların Eski Hitit ve Erken Frig Dönemlerine tarihlendiğini göstermektedir. Bu durum, bölgenin çok katmanlı bir yerleşim geçmişine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. (Köken, 21014, s.35); (Resim 27)

Kurul kararı ile birlikte 1996 yılında, İncepelit Kale Öreni 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiş ve korunma altına alınmıştır. (Anonim, 2015) Ancak buna rağmen bölge, kaçak kazılar nedeniyle arkeolojik bütünlüğe zarar veren önemli tahribatlar yaşamaktadır.

2.17. Kapullu Köyü Kalıntıları

Kapullu Hamamı, bölgede tarihsel niteliği ile ön plana çıkan ve bölge adına oldukça önemli bir alandır. Bölgenin coğrafi özellikleri nedeniyle tarih boyunca kullanım alanı olarak tercih edilen bu mekân, özellikle termal ve su kaynaklarına yakınlığıyla dikkat çekmektedir.
Hamamın ismi ve işlevi, bölgedeki küçük ölçekli kullanımından kaynaklanmaktadır. Yapının büyüklüğünün ve işletme kapasitesinin sınırlı olması, ulaşım yollarının bozukluğuyla birleşince hamam, tarih boyunca yalnızca yerel ve sınırlı bir kullanıcı kitlesine hizmet vermiştir. Bu nedenle bölgesel ölçekte küçük bir işletme olarak kalmıştır. Yapısal ve tarihsel özellikleri itibarıyla Kapullu Hamamı'nın Roma Dönemi'ne ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu döneme ait hamamlar, genellikle termal suların kullanıldığı, sosyal ve hijyen amaçlı yapı kompleksleri olarak inşa edilmiştir. Kapullu Hamamı'nın da benzer işlevlerle kullanıldığı düşünülmektedir. Günümüzde ise, yapılan ilave yapılar ve tadilatlarla hamamın bir kaplıca tesisine dönüştürülme sürecinde olduğu gözlemlenmektedir. (Anonim, 1994, s. 70) Bu dönüşüm hem bölgenin turizm potansiyelini artırmakta hem de tarihi yapının korunarak işlevsel hale getirilmesini sağlamaktadır. Ancak, hamamın özgün Roma Dönemi mimari ve arkeolojik değerlerinin korunması açısından dikkatli bir restorasyon süreci gerekmektedir. Kapullu Hamamı, hem antik dönem sağlık ve sosyal yaşamına dair önemli ipuçları sunması hem de günümüzde bölgesel ekonomik gelişime katkı sağlaması nedeniyle, arkeolojik ve kültürel açıdan incelenmeye değer bir yapıdır. (Kökten, 2014, s. 37)

2.18. Karaören Köyü Kalıntıları

Karaören Köyü, Katranlı Tepe'nin çok yakın bir mesafesinin güneyinde konumlanmıştır. Bölgenin eski adı kayıtlarda "Karaviran" olarak bilinmektedir. İncelemeler doğrultusunda burada bulunan yerleşim, genel ölçüde bir yamaç yerleşimi özelliği taşımaktadır. Ancak, yerleşim alanının tam sınırları, yakınındaki taş ocağı faaliyetleri nedeniyle tam olarak belirlenememiştir. Bu durum, arkeolojik araştırmaların ve koruma çalışmalarının önünde önemli bir zorluk teşkil etmektedir. (Köken, 21014, s.37); (Resim 28)
Bölgedeki seramik kırıntılarının yayılımı temel alınarak yapılan yüzey araştırmaları sonucunda, Sazakdamı Yerleşimi tespit edilmiş ve 2003 yılında kurul kararıyla birlikte 3. Derece sit alanı

olarak tescillenmiştir. (Anonim, 2015) Bu tescil, yerleşimin arkeolojik değerini ve korunmasının önemini göstermektedir.

2.19. Kayabükü Köyü Kalıntıları

Pınarcık Yerleşimi, Kayabükü Köyü'nün yaklaşık 900 metre doğusunda, köy yolunun hemen üstünde yer alan arkeolojik bir alan olarak dikkat çekmektedir. (Brown, 2001, s. Kayabükü Köyü, eski adıyla "Beylik," bölgenin tarihsel sürekliliğini ve coğrafi önemini yansıtan önemli bir konuma sahiptir. (Resim 29, 30)

Bu yerleşim, Washington Üniversitesi tarafından yürütülen "Tahirler Projesi" kapsamında incelemeye alınmış ve yüzey araştırmaları yapılmıştır. (Brown, 2001) Proje kapsamında toplanan çanak-çömlek kırıntıları, Pınarcık Yerleşimi'nin özellikle Roma ve Bizans dönemlerinde aktif bir iskân alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen seramik örnekleri, bölgenin bu dönemlerde hem kırsal hem de yerel ticari faaliyetlere ev sahipliği yaptığını göstermektedir.

Yerleşimin konumu, köy yoluna yakınlığı ve çevresindeki doğal su kaynakları, tarih boyunca burada sürekli yerleşimin desteklenmiş olabileceğine işaret etmektedir. Roma ve Bizans dönemlerine ait buluntular, Pınarcık'ın bu dönemlerde bölgedeki kültürel ve ekonomik etkileşim ağları içinde yer aldığını düşündürmektedir. (Walker, 2001, 105,106)

Ancak, mevcut arkeolojik veriler ışığında, Pınarcık yerleşiminin daha eski dönemlere ait katmanları veya farklı işlevleri hakkında henüz net bilgiler bulunmamaktadır. Bu bağlamda, alanın daha kapsamlı kazı ve yüzey araştırmalarıyla incelenmesi, bölgenin tarih öncesinden Orta Çağ'a kadar olan yerleşim dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Pınarcık Yerleşimi, Beypazarı bölgesinin tarihsel sürekliliğini ortaya koyan önemli arkeolojik noktalardan biri olup, özellikle Roma ve Bizans dönemlerine ait kültürel izleri ile bölgenin geçmişine ışık tutmaktadır.

2.20. Kırşeyhler Köyü Kalıntıları

Kırşeyhler Yerleşimi oldukça geniş bir alana yayılmış durumdadır. Yerleşim alanı, coğrafi olarak ortasından bir derenin geçtiği hem doğal hem de kültürel bakımdan zengin bir peyzaj içerisinde konumlanmıştır. (Resim 31)

Envanter kayıtlarında Roma ve Bizans dönemlerine ait bir yerleşim olarak tanımlanan bu arkeolojik alan, arkeolojik araştırmalar ile yüzeyde gözlemlenebilen çok sayıdaki seramik parçaları ve mimari izlerle söz konusu dönemlerde yoğun bir yerleşime sahne olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Kavaklık Mevkii'nde yer alan eğimli arazide tespit edilen bol

miktardaki çanak-çömlek kırıkları, bölgenin yerleşim yoğunluğu hakkında fikir vermektedir. Ancak ne yazık ki bu alandaki kültürel katmanlar kaçak kazılar nedeniyle büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Bununla birlikte, yine Kavaklık'taki doğal kayalık formasyonlar üzerinde yer alan ve işlik (atölye) işlevi görmüş olabileceği düşünülen kaya oyukları, yerleşimde üretim faaliyetlerine de işaret etmektedir. (Köken, 2014, s.40)

Tatlıpınar Mevkii'nde de benzer şekilde hem seramik buluntuları hem de işlik amaçlı kullanılmış kaya oyukları dikkat çekmektedir. Bu durum, yerleşimin sadece konut alanı değil; aynı zamanda üretim ve işleme faaliyetlerinin de sürdürüldüğü çok işlevli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. (Köken, 2014, s.40)

Kırşeyhler Yerleşimi, Kültür Varlıkları Koruma Kurulu tarafından 2007 yılında 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiştir. (Anonim, 2015) Bu karar, yerleşimin sahip olduğu kültürel miras değerini ve korunması gereken niteliklerini resmi olarak tescillemiştir. Yerleşim alanının çevresinde yer alan ve M.Ö. 300'lü yıllara tarihlenebilecek arkeolojik izler taşıyan Kızlar Kayası, Adak Çalısı, Tavşan Kayası ve Koçcağız Mevkileri, bölgedeki yerleşim tarihinin Roma-Bizans dönemlerinden çok daha öncesine uzanabileceğini göstermektedir. Bu buluntular, Erken Hellenistik veya Geç Klasik dönemlere işaret edebilecek nitelikte olup, bölgenin uzun süreli bir iskân sürecine sahne olduğunu düşündürmektedir. (Köken, 2014, s. 39)

Sonuç olarak, Kırşeyhler Yerleşimi, sahip olduğu yüzey buluntuları, topografik konumu ve çok katmanlı kültürel birikimiyle Beypazarı çevresindeki önemli arkeolojik alanlardan biridir. Roma ve Bizans dönemlerinde yoğun olarak yerleşim görmüş olan bu alan, aynı zamanda prehistorik dönemlere kadar inebilecek yerleşim izleriyle bölgenin arkeolojik potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, alanda yapılacak detaylı arkeolojik kazılar, bölgenin tarihsel gelişimini daha net biçimde ortaya koyma açısından büyük önem arz etmektedir.

2.21. Kızılcasöğüt Köyü Kalıntıları

Kızılcasöğüt Yerleşimi, Ören Mevkii olarak bilinen alanda yer almaktadır. Bu yerleşim yeri, tarih boyunca birçok farklı toplum tarafından yerleşim görmüş ve bugün dahi çeşitli yüzey buluntuları aracılığıyla bu çok katmanlı yerleşim geçmişi açıkça görülebilmektedir. Ancak, günümüzde sürdürülen bağcılık faaliyetleri ve genel olarak tarımsal kullanım, arkeolojik alan üzerinde ciddi tahribatlara yol açmaktadır. Bu durum, kültürel mirasın korunması açısından elzem bir tehdit oluşturmaktadır. (Resim 32)

Yüzey araştırmaları neticesinde yerleşim alanında tespit edilen seramik parçaları ve özellikle büyük boyutlu pitos (erzak küpü) kırıkları, bu alanın antik dönemlerde tarımsal

üretime dayalı bir yaşam biçimine ev sahipliği yaptığını düşündürmektedir. Pitos parçaları, yerleşimin sadece konut değil, aynı zamanda depolama ve belki de ticaret amaçlı kullanıldığını da ortaya koymaktadır. Bu tür buluntular, yerleşimin iktisadi yapısına ve günlük yaşam pratiklerine dair dolaylı bilgiler sunmaktadır. (Köken, 2014, s.40)

Yerleşimin sınırları içerisinde sistematik bir arkeolojik kazı yapılmamış olmakla birlikte, yüzey buluntuları yerleşimin yoğun ve sürekli bir yerleşime sahne olduğunu göstermektedir. Söz konusu olan bulgular, özellikle Roma ve Bizans dönemlerinde yaygın olarak kullanılmış çanak çömlek tipleri ile benzerlik göstermektedir. Kızılcasöğüt Yerleşimi, sahip olduğu arkeolojik potansiyel doğrultusunda, Kültür Varlıkları Koruma Kurulu tarafından 2000 yılında 3. Derece sit alanı olarak tescillenerek koruma altına alınmıştır. (Anonim, 2015) Bu tescil kararı, alanın korunması gereken kültürel değerler taşıdığını ortaya koymakla birlikte, tarımsal faaliyetlerin kontrolsüz şekilde devam etmesi nedeniyle alandaki arkeolojik dokunun giderek zarar gördüğü bilinmektedir.

2.22. Köst Köyü Kalıntıları

Köst Yerleşimi, Asar Mevkii olarak bilinen alanda yer almaktadır. Arkeolojik buluntular ışığında değerlendirildiğinde Köst yerleşiminin özellikle İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır. Bu da bölgenin M.Ö. 3. binyıldan itibaren yerleşim amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Söz konusu olan dönemler, Anadolu tarihinin erken yerleşik düzenlerinin kurulduğu, madencilik ve çanak çömlek üretiminin yaygınlaştığı bir sürece karşılık olarak gelmektedir. Bu bağlamda Köst Köyü'ndeki yerleşimin, dönemin toplumsal ve ekonomik dinamiklerini yansıtan küçük ölçekli, tarımsal temelli bir köy yerleşim birimi olduğu ortaya çıkmaktadır. (Köken, 21014, s.42); (Resim 33)

Yerleşim alanı günümüzde tarımsal faaliyetlere tahsis edilmiş tarlalarla kaplıdır. Bu durum, alanın arkeolojik dokusuna zarar vermekle birlikte, yüzeyde yapılan gözlemler ve kaçak kazılar neticesinde önemli bazı buluntular tespit edilmiştir. Özellikle çarkta ve elde yapılmış seramik parçaları ile birlikte, yerel müzeye kazandırılan çeşitli mutfak kapları, yerleşimin gündelik yaşamı ve üretim faaliyetleri hakkında bilgi sunmaktadır. Bu buluntuların karakteri, dönemin zanaatkârlık düzeyine ve kullanım alışkanlıklarına dair önemli ipuçları vermektedir.
Köst Yerleşimi, taşıdığı arkeolojik ve kültürel değerler doğrultusunda, Kültür Varlıkları Koruma Kurulu'nun 1995 tarihli kararı ile 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiştir. (Anonim 2015) Bu tescil kararı, alanın bilimsel araştırmalar açısından taşıdığı potansiyelin yanı sıra, korunması gereken özgün bir tarihsel dokuya sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.

2.23. Kuyucak Köyü Kalıntıları

2.23.1. Uyku Yerleşimi:

Arkeolojik bulgular ve saha gözlemleri doğrultusunda, bu yerleşimin Geç Bizans Dönemi'ne tarihlendiği ve Bizans Rum topluluklarının yerleşimine sahne olduğu düşünülmektedir. Söz konusu dönem, Bizans döneminin Anadolu'daki son yüzyıllarına karşılık gelmekte olup, yerleşimin hem siyasi hem de dini dönüşümlerin yoğunlaştığı bir zaman diliminde kurulduğu değerlendirilmektedir.

Yerleşim, yaklaşık 100x200 metre boyutlarında bir yaşam alanı ile bu yerleşime ait olduğu düşünülen yaklaşık 250x250 metrelik bir nekropol sahasından oluşmaktadır. Bu alan organizasyonu, söz konusu yerleşimin küçük ölçekli, tarım ve hayvancılıkla geçinen bir köylü Hristiyan topluluğuna ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Ayrıca mezarlık alanının varlığı, yerleşimin sürekli bir iskân merkezi olduğunu ve burada yaşayan topluluğun dini ritüellerini, ölüm sonrası gömme geleneklerini sistematik şekilde sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Ancak ne yazık ki mezarlık sahası zaman içerisinde kaçak kazılar nedeniyle ciddi şekilde tahrip edilmiştir. Bu tür izinsiz müdahaleler hem maddi kültür varlıklarının kaybına hem de yerleşimin sosyal ve dini yapısına dair bilimsel verilerin geri dönülemez şekilde yok olmasına neden olmuştur. Bu durum, sadece arkeolojik değil, aynı zamanda etik ve kültürel mirasın korunması bakımından da önemli bir kayıptır. (Walker, 2001, 104- 105; Köken, 2014, s.42); (Harita 6)

Tüm bu özellikleri nedeniyle Uyku Yerleşimi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1996 yılında alınan kararla 1. Derece sit alanı olarak tescillenmiştir. (Anonim, (2015) Bu tescil, alanın bilimsel öneminin ve korunmaya değer yapısının tescil altına alınmasını sağlamış; gelecekte yapılacak sistematik arkeolojik araştırmaların önünü açmıştır.

2.24. Kuyumcutekke Köyü Kalıntıları

2.24.1. Yağmur Kayası Tümülüsü:

Kuyumcutekke Köyü bölgesindeki mezar mimarisi açısından önemli bir arkeolojik yapıdır. Tipolojik olarak Anadolu'da sıklıkla rastlanan höyük tipi mezar anıtlarıyla benzerlik gösteren bu tümülüs, muhtemelen Frig ya da Geç Demir Çağı'na tarihlenmektedir. Bölgeye özgü taş ve toprak yığma tekniğiyle oluşturulmuş olan tümülüs, tarihî önemi kadar günümüzde karşı karşıya kaldığı tehditlerle de dikkat çekmektedir. 1984 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1. Derece sit alanı olarak tescillenmesine rağmen, Yağmur Kayası Tümülüsü yeterli koruma tedbirlerinin alınmaması nedeniyle ciddi zarar görmüştür. Özellikle son yıllarda artış gösteren kaçak kazılar, tümülüsün hem fiziksel

bütünlüğünü hem de bilimsel değerini büyük ölçüde tahrip etmiştir. (Köken, 2014, s.43); (Resim 34)

Kaçak kazılar nedeniyle yapısı bozulmuş olan Yağmur Kayası Tümülüsü'nden elde edilebilecek arkeolojik verilerin önemli bir kısmı ne yazık ki kaybedilmiştir. Oysa bu tür anıtsal mezar yapıları, dönemin sosyal yapısını, gömü geleneklerini, elit tabakanın maddi kültürünü ve ölü gömme ritüellerini anlamada son derece değerli kaynaklardır.

Yağmur Kayası Tümülüsü'nün korunması yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil; bölge tarihinin, özellikle Geç Demir Çağı veya Frig etkisi taşıyan kültürel yapıların anlaşılması açısından da elzemdir. Gerek yerel idareler gerekse kültürel miras alanında çalışan kurumlar arasında daha sıkı bir koordinasyon sağlanarak, tümülüsün korunmasına yönelik acil önlemlerin alınması gerekmektedir.

2.25. Oymaağaç Köyü Kalıntıları

2.26.1. Oymaağaç Höyük:

Çevresindeki höyükler arasında yüzey özellikleri bakımından dikkat çeken bir arkeolojik oluşumdur. Kültür envanter kayıtlarında yer almasına karşın, höyük hakkında ayrıntılı bir bilimsel kazı ya da yayın mevcut değildir. Alan, ne yazık ki kaçak kazı faaliyetleri nedeniyle ciddi biçimde tahrip edilmiştir. Ayrıca höyüğün eteğinde açılmış olan sulama arkı da hem höyüğün yapısal bütünlüğünü bozmuş hem de potansiyel kültürel katmanlara zarar vermiştir.

Mevcut yüzey bulguları ışığında, Oymaağaç Höyük'ün İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmesi kuvvetle muhtemel görünmektedir. Ancak bu bilgi, kazıya dayalı bilimsel verilerle desteklenmediğinden, bir varsayım düzeyindedir. Höyük, 2011 yılında 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiş olup, sistematik bir arkeolojik çalışma ile bölge tarihine dair yeni ve önemli bilgiler sağlayabilecek niteliktedir. (Anonim, 2015)

Oymaağaç Höyük, 1994 yılında Japon arkeolog Sachihiro Omura tarafından yürütülen İç Anadolu yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir. Yüzey buluntuları İlk ve Orta Tunç Çağlarında yerleşim gördüğünü göstermektedir. Bu da Beypazarı çevresindeki erken yerleşim tarihinin çok katmanlı bir yapı sergilediğini kanıtlar niteliktedir. Höyüğün boyutları yaklaşık 134x156 metre olup, yüksekliği 15 metreye ulaşmaktadır. Bu ölçüler, höyüğün bölgedeki diğer yerleşimlere kıyasla oldukça büyük ve gelişmiş bir merkez olduğunu göstermektedir. Özellikle Tunç Çağı boyunca tarımsal faaliyetlerin geliştiği ve yerleşik hayatın

kökleştiği dönemde, Oymaağaç Dikmen Höyük gibi yerleşimlerin birer merkezî nokta haline gelmiş olması oldukça muhtemeldir. (Köken, 2014, s.46); (Resim 35)

1995 yılında 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenen bu höyük, Beypazarı ve çevresinin tarihöncesi dönemlerine dair önemli veriler sağlayabilecek potansiyele sahiptir. Sistemli kazı çalışmaları yapılması halinde hem yerel tarih hem de Anadolu Tunç Çağı arkeolojisi açısından önemli katkılar sunabileceği düşünülmektedir.

2.27. Tacettin Köyü Kalıntıları

2.27.1. Akkırmatepesi Höyük:

Yerel halk arasında Dedeniz Höyük olarak da bilinen Akkırmatepesi Höyük, envanter kayıtlarına göre Dedenizöz Mevkii olarak adlandırılan alanda konumlanmaktadır. Yaklaşık 50x75 metre boyutlarına sahip olan bu höyük, küçük çaplı olsa da bölgedeki tarihöncesi yerleşim dinamiklerini anlamada önemli bir örnektir. Höyüğün kuzey eteği, yakın zamana kadar açılmış bir sulama kanalı nedeniyle kısmen zarar görmüştür. Ancak esas tahribat, höyükte gerçekleştirilen makineli kaçak kazı faaliyetleri sonucunda meydana gelmiştir. Bu müdahaleler, höyüğün kültürel katmanlarını ve arkeolojik dokusunu ciddi şekilde zedelemiş, bilimsel anlamda sağlıklı veri alınmasını zorlaştırmıştır. (Köken, 2014, s.47); (Resim 36)

Akkırmatepesi Höyük, 1994 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1. Derece sit alanı olarak tescil edilmiştir. (Anonim, 2015) Her ne kadar bilimsel kazılarla desteklenmemiş olsa da, bu tür küçük höyüklerin Anadolu'nun tarihöncesi dönemlerindeki yerleşim örgüsünü çözümlemede önemli ipuçları barındırdığı unutulmamalıdır.

2.27.2. Çatalmevki Yerleşimi:

Beypazarı'nın Tacettin Köyü'nün yaklaşık 2,5 kilometre güneydoğusunda, tarım arazileri arasında yer almaktadır. Söz konusu yerleşim, Washington Üniversitesi tarafından yürütülen Tahirler Projesi kapsamında ziyaret edilmiş, ancak proje kapsamında detaylı bir yayın veya kazı raporu paylaşılmamıştır. (Walker 2001, s. 101, 103); (Resim 37)

Yüzeyden toplanan çanak çömlek parçaları, yerleşimin özellikle Frig ve Roma Dönemlerinde iskân gördüğünü ortaya koymaktadır. Yerleşimin Roma yol güzergâhı üzerinde yer alması ve Tacettin Platosu'na hâkim bir konumda bulunması, buranın stratejik ve potansiyel olarak idari bir merkez işlevi gördüğü ihtimalini artırmaktadır. Ancak kapsamlı bir arkeolojik çalışma yürütülmeden bu tahminlerin ötesine geçmek mümkün değildir.

2.27.3. Poyrazoğlu Yerleşimi:

Tacettin köyünü hemen yakınında, granit kayalıklarla çevrili doğal bir tepe üzerinde konumlanmaktadır. Bu yerleşim, Çayırözü Düzlüğü'nün kuzeyinde ve Çayırözü Vadisi'ne hâkim bir noktada yer alarak hem doğal savunma avantajı hem de geniş görüş alanı sunmaktadır. Alanın yüzeyinde, yerel granit taşlardan inşa edilmiş olan duvar kalıntıları belirgin biçimde görülebilmektedir. Bu durum, burada taş temelli mimari tekniklerin kullanıldığını göstermektedir. Ancak yerleşimin doğu eteğinde açılmış olan taş ocağı, arkeolojik dokunun kısmen zarar görmesine yol açmıştır. Yüzey bulgularına ve mimari kalıntılarına bakıldığında, Poyrazoğlu yerleşiminin Roma Dönemine ait olduğu düşünülmektedir. (Köken, 2014, s. 48) 1998 yılında 1. Derece sit alanı olarak tescillenen bu yerleşim, Roma dönemi kırsal yaşamı ve mimari geleneği üzerine yapılacak çalışmalar açısından büyük potansiyel taşımaktadır. (Anonim, 2015; Resim 38)

2.28. Tahir Köyü Kalıntıları

Tahir Köyü'ne yakın bir konumda, yamaç üzerinde yer alan Güney Kiliseleri, Roma ve Geç Bizans dönemlerine tarihlenen önemli dini yapılardır. Ne yazık ki bu kiliseler, günümüzde ciddi ölçüde kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Washington Üniversitesi tarafından yürütülen "Tahirler Projesi" kapsamında söz konusu kiliseler üzerinde arkeolojik araştırmalar gerçekleştirilmiş; elde edilen bulgular, bu kiliselerin Roma yolu üzerindeki seyyahların ibadet ve dinlenme amacıyla kullandıkları yapılar olduğunu göstermiştir. Aynı araştırma ekibi, bölgenin antik dönemde Sykeon olarak bilinen yerleşimle özdeş olabileceğini de ileri sürmektedir. Söz konusu kiliseler, 1998 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1. Derece sit alanı olarak tescillenmiş ve yasal koruma altına alınmıştır. (Walker 2001, s. 101, 104; Brown, 1996, 242, 252)

Güney Kiliseleri Yerleşimi, Tahir Köyü'nün yaklaşık 2 km kuzeybatısında, Aksırt adı verilen bölgenin kuzey yamacında konumlanmaktadır. Bu yerleşimin kiliselerle doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir. Alanda yapılan gözlemler, iki yamaç boyunca dağılmış pişmiş toprak döşeme levhaları, su iletiminde kullanılan künk parçaları ve bazı mimari elemanların varlığını ortaya koymuştur. Bu buluntular ışığında yerleşimin Roma dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşim alanı, 2003 yılında 1. Derece sit alanı olarak tescillenmiştir. (Anonim, 2015)

Saraycık Yerleşimi, mevcut envanter listelerinde Kuzey Kiliseleri olarak da anılmakla birlikte, yöre halkı tarafından "Saraycık" adıyla bilinmektedir. (Resim 39) Bu yerleşim, Güney Kiliseleri alanının devamı niteliğindedir ve onunla arkeolojik açıdan bağlantılıdır. Ancak, günümüzde alanda derin kaçak kazı çukurlarının bulunması, yapının ciddi düzeyde tahrip edildiğini göstermektedir. Saraycık Yerleşimi, 2005 yılında 1. Derece sit alanı statüsüne alınarak koruma altına alınmıştır. Tahir Köyü'nün yaklaşık 1,5 km kuzeybatısında, Kızlar Sekisi Mevkiinde yer alan bu tepe yerleşimi, doğal granit kayalıklar üzerine inşa edilmiş bir kale karakteri göstermektedir. (Resim 38) Alanın mimari dokusu, özellikle yer yer 2 metre kalınlığa ulaşan ve 30x15 metre boyutlarındaki duvar kalıntıları ile dikkat çekmektedir. Söz konusu yapılar, büyük olasılıkla Frigler dönemine tarihlenmektedir. Yaklaşık 7.360 m²'lik bir alana yayılan yerleşim, ilk olarak Hitit ve Frig dönemlerinde iskân edilmiş, daha sonra Roma ve Geç Roma dönemlerinde de kullanım görmeye devam etmiştir. (Resim 40)

Washington Üniversitesi'nin Tahirler Projesi kapsamında incelenen bu alan, arkeolojik literatürde kale olarak tanımlanmış ve 1998 yılında 1. Derece sit alanı ilan edilmiştir. (Anonim, 2015)

Tahirler Projesi çerçevesinde Washington Üniversitesi tarafından araştırılan bir diğer önemli alan ise, kaya oyma kiliselerden oluşan "Kiliseler Mağaraları"dır. Bu mağaraların, Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendiği düşünülmektedir. Arkeolojik bulgulara göre, mağaralardan biri şapel olarak ibadet amacıyla kullanılmakta olup; diğer odalar yerleşim işlevi görmüştür. Mağaraların vadiye bakan cephelerinde pencere açıklıkları dikkat çekmektedir. Alan, dönem mimarisini yansıtan örneklerden biri olması açısından önem arz etmektedir. (Walker, 2001, 13-105)

2.28.1. Devebeli Höyük

Tahirler Projesi kapsamında tespit edilen bir diğer arkeolojik alan ise Devebeli Höyük'tür. Ancak höyük hakkında mevcut kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Höyük, üzerinde yer alan yaklaşık 2 metre çapında ve 10 metre derinliğindeki kaçak kazı çukuru nedeniyle büyük ölçüde zarar görmüştür. Ayrıca höyük yakınlarında tespit edilen bir mezar odasının, Helenistik ya da Roma dönemine ait olduğu ve tamamen soyulmuş bulunduğu belirtilmektedir. Bu durum, höyüğün bölge tarihindeki kronolojik devamlılığına dair önemli ipuçları sunmaktadır. (Köken, 2014, s.50)

2.29. Üreğil Köyü Kalıntıları

2.29.1. Avdan Yerleşimi:

Ormanlık bir saha içerisinde yer almaktadır. Yerleşim alanında, kesme bazalt taşlardan inşa edilmiş mimari kalıntılar dikkat çekmektedir. Bunlar arasında savunma amaçlı inşa edildiği düşünülen duvar ve sur kalıntıları öne çıkmaktadır. Ayrıca, yerleşim sahasında yapay bir göl ile su ihtiyacına yönelik olarak yapılmış olduğu tahmin edilen bir kuyuya rastlanmaktadır. Bu unsurlar, yerleşimin yalnızca barınma değil, aynı zamanda tarım ve hayvancılıkla ilişkili bir ekonomik faaliyet merkezi olabileceğine işaret etmektedir.

Arkeolojik ve mimari bulgular, yerleşimin Bizans Dönemi'ne tarihlendiğini göstermektedir. Özellikle nekropol alanı, Bizans yerleşim geleneğine uygun olarak yerleşim alanının dışında konumlandırılmış olup, dönemin gömü adetlerine dair ipuçları barındırmaktadır. Ancak, alanın yakın geçmişte inşaat faaliyetleri için taş alınarak ve kaçak kazılar yoluyla büyük oranda tahrip edildiği gözlemlenmiştir. (Köken, 2014, s. 56)

Avdan Yerleşimi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1999 yılında 1. Derece sit alanı olarak tescillenmiştir. (Anonim, 2015)

2.29.2. Pınarcık Nekropolü:

Pınarcık Nekropolü yüzeyde görülen insan kemikleri ve Klasik Çağ'a ait olduğu değerlendirilen seramik buluntularıyla dikkat çekmektedir. Bu buluntular, alanın Klasik Dönem yerleşimlerine ait bir mezarlık sahası olarak kullanıldığını göstermektedir. Söz konusu nekropol, kaçak kazılar ve tarımsal faaliyetler neticesinde büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bu durum, yerleşimlerin dışında konumlanan antik mezarlıkların korunmasında karşılaşılan zorluklara ve kültürel miras yönetiminde sürdürülebilir politikaların gerekliliğine dikkat çekmektedir. 1984 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1. Derece sit alanı olarak tescil edilmiştir. (Anonim, 2015; Köken, 2014, s. 53)

Her iki alan da Üreğil Köyü çevresinin sadece yerleşim değil, aynı zamanda dini ve ölü gömme pratikleri bakımından da çok katmanlı bir arkeolojik zenginliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu kültürel peyzajın korunması, yalnızca tescil kararıyla değil, sahada uygulanabilir koruma önlemleriyle mümkün olabilecektir. Özellikle kaçak kazıların ve tarım

faaliyetlerinin neden olduğu tahribat, bu alanların sürdürülebilir biçimde korunması açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. (Köken, 2014, s.53); (Resim 41)

2.30. Yalnızçam Köyü Kalıntıları

2.30.1. Yalnızçam Kalesi

Coğrafi konumu itibarıyla stratejik bir mevkide yer almaktadır. Kale, Sakarya Nehri vadisine hâkim bir tepede konumlanmakta olup, hem bölgedeki doğal geçit yollarını kontrol etmesi hem de savunma açısından avantajlı yüksekliği nedeniyle tarih boyunca önemli bir yerleşim noktası olmuştur. Bu stratejik önemi yalnızca eski çağlarla sınırlı kalmamış; kale çevresi ve tepe, Sakarya Meydan Muharebesi sırasında da savunma amaçlı kullanılmıştır. Kale ya da garnizon niteliği taşıyan bu askeri yapı, Kepir Mevkii sınırlarında yer almakta olup yaklaşık 26x32 metre boyutlarındadır. Her ne kadar fiziksel olarak küçük boyutlara sahip olsa da Aladağlar'a ve çevre vadilere hâkim konumu nedeniyle bölgedeki askeri ve ticari hareketliliğin denetlenmesi açısından tarihsel öneme sahiptir. Yalnızçam Kalesi, bazı akademik çalışmalarda veya yerel kaynaklarda "Galat Kalesi" ya da "Galatya Olymposu" olarak da anılmaktadır. Bu isimlendirme, kalenin Galatlar dönemine kadar uzanan bir yerleşim geçmişi olduğunu düşündürmektedir. Nitekim kale çevresinde ve köy içine kadar yayılan seramik parçaları, yalnızca kale yapısının değil, çevresindeki yerleşim alanlarının da uzun dönemli bir yerleşim gördüğünü belgelemektedir. Ancak, alanın bu çok katmanlı arkeolojik değerine rağmen, kale yapısı ve çevresi kaçak kazılar yoluyla ciddi biçimde tahrip edilmiştir. Bu durum, bölgedeki koruma uygulamalarının güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. (Köken, 2014, s.54); (Resim 42)

Yalnızçam Kalesi, 2009 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararıyla 1. Derece sit alanı olarak tescillenmiştir. (Anonim, 2015) Bu statü, alanın hem askeri hem de arkeolojik miras açısından korunması gereken bir kültürel varlık olduğunu ortaya koymaktadır.

2.31. Harmancık Kalıntıları

Harmancık, Kirmir vadisinde tarihi Hac Yolu üzerinde bir yerleşim alanı olup, Roma dönemine ait olduğu düşünülen köprü kalıntısı bulunmaktadır. Kalıntıların yanına Osmanlı döneminde yeni bir köprü yapılarak ulaşım sürdürülmüştür. (Köken, 2014, s.3); (Resim 43)

SONUÇ

Beypazarı ve çevresinin arkeolojisine dair yaptığımız bu çalışma; coğrafi konumu, bitki ve hayvan yapısı ile iklimsel özellikleri bölgeyi belirgin bir şekilde etkilemiş olduğunu söylemek mümkündür. Beypazarı'nın kuzey, kuzey-doğu kesimlerini teşkil eden sahalarda, belirli yükseklide dağlık ve ormanlık alanlarının var olması, burada yaşayan toplulukların geçim ekonomisini hayvancılık oluştururken, su havzalarının oluşturduğu vadiler de ise, yüksek tarım belirleyici olmuştur.

Bu bakış açısıyla, Beypazarı ve çevresinde, Tunç çağlarından itibaren, ekoloji-insan etkileşimi sonucu meydana gelen maddi ve manevi kültürü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Söz konusu kültürde odaklanılan unsurlar esas itibariyle arkeolojik buluntular ve yapılardır.

Çalışma alanına dahil ettiğimiz bölgelerden arkeolojik buluntu ve yapıların toplamı 57 adettir. Bu arkeolojik unsurlar, bilimsel metotlar çerçevesinde tasnife tabi tutarak değerlendirilmiştir. Bunlar içerisinde en yoğun alan ören yerleridir. Toplam 18 adet ören yerinin yoğunlaştığı coğrafya Kirmir vadisidir. Bu vadinin yüksek tarım potansiyeline sahip olması ve de tarihi haç yolu üzerinde bulunması yerleşimi artıran etkenlerin başındadır.

Çalışmamızda ele aldığımız diğer arkeolojik alanlar, kaya yapılarıdır. Beypazarı'nda tespit edilen toplam 9 kaya yapısı sahası bulunmaktadır. Bu yapıların içerisinde 7, bir tanesi açık sahada toplam 8 kilise mevcut olup mimari ve sanat özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu yapıların çoğu doğal olsa da zamanla insanların yaşam alanı olmuş ve buralarda zaman zaman arkeolojiyi ilgilendiren maddi ve manevi kültürler oluşturmaya başlamışlarıdır. İnsanlar, hatta hayvanlar, kaya yapılarında barınaklar, yuvalar, kiliseler gibi bir kültür unsuru oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu bakış açısıyla, bölgede insan-çevre ilişkilerinin yoğun bir şekilde yaşanıldığına kanaat getirebiliyoruz.

Orta Anadolu'nun diğer kaya yapılarıyla, Beypazarı kaya yapıları karşılaştırılmıştır. Beypazarı bölgesindeki kaya yapıları, esasen yerleşim ve barınma amaçlı mekânlar olarak işlev görmüştür. Bununla birlikte, daha önce de ifade edildiği üzere, bu yapıların bir kısmının, yerleşim fonksiyonunun yanı sıra, mezar ve ibadet amaçlı kullanımının da olduğu tespit edilmiştir. Ancak, Beypazarı'nda bulunan kaya oyukları, aynı coğrafyada yer alan Frigya bölgesindeki kaya mezarları ve yerleşim yapıları kadar gelişkin ve karmaşık mimari özellikler sergilememektedir. Özellikle Frig kaya mezarlarında cephe mimarisi belirgin bir şekilde ön plana çıkmakta olup, kemer ve niş gibi mimari unsurların varlığı dikkat çekicidir. (Kortanoğlu, 2006, s. 32, 33, 65-69) (Karakan, 2024, s. 49) Beypazarı'ndaki kaya mezarlarının, Frig kaya

mezarlarıyla en belirgin ortak özelliği, oda mezarlarının benzer olmasıdır. (Kortanoğu, 2006, 29-33) Ancak Beypazarı oda mezarlarının mimarisi komplike olmayıp, Frig odalı kaya mezarlarındaki gibi, cephe mimarisi, kaya yapıları içerisinde çukurlar ve lahit görünümlü mezar yapıları bulunmamaktadır. Buna rağmen Beypazarı kaya mezarlarındaki odalarda niş ve yatakların varlığı, ana kaya girişlerinin kare ve dikdörtgen şekilde oyulmuş olması, Frig mezar geleneğiyle ortak özelliklerin bulunduğunu göstermektedir. (Resim, 2,3,5,7)

Paphlagonya bölgesinde yaygın olarak görülen düz damlı kaya mezarlarının, Beypazarı'ndaki bazı kaya yapılarıyla mimari benzerlikleri söz konusudur. Bağözü, Fasıl, Oymaağaç ve Kırbaşı köylerindeki kaya yapıları genel itibariyle düz damlı olup, (Resim 3,5,7) Paphlagonya'daki, Asarcık, Alaca ve Güvercinlik mezar yapılarıyla benzerlik göstermektedir. (Dökü, s. 19, 2008) (Resim, 21, 22, 24, 25, 27)

Bu çalışmada değerlendirmeye tabi tutulan kaya yapıların çoğu, basit mimari yapıya sahip oldukları gibi, doğal formlu özellikleri ile de ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada, kaya odaları değerlendirilirken çoğu zaman belirli bir mimari stili ön plana çıkarmakta zorlanılmıştır. Yine de bu yapıların geometrik özellikleri, duvarlarda bulunan ikonografik resimler ve sıvama izleri veya dışarıyla olan konumları ve odalar arasındaki bağlantı yolları vurgulanmaya çalışılmıştır.

Beypazarı ve çevresinde Erken Tunç Çağı'ndan itibaren var olan yerleşim alanlarının, ortaya çıkarıldığını arkeolojik buluntulardan takip edilmektedir. Bu konuda Tahsin Özgüç ve Burhan Tezcan'ın makaleleri Orta Anadolu'daki erken dönem yerleşeme kültürünü Beypazarı ve çevresinde de var olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sahada bulunan arkeolojik eserlerin Orta Anadolu merkezli Hatti/Hitit kültürleriyle benzeştiğini göstermektedir.

Beypazarı'nın merkezinde kale kalıntılarını izleri bulunsa da bunların Türk döneminde kaldığı düşünülmektedir. Çalıştığımız döneme ait kale yapıları Kirmir vadisinin Ankara'ya doğru olan yüksek alanlarla, geçit havzalarında yoğunlaşmıştır. Toplam 5 kalenin bulunduğu bölgede, kale kalıntıların izleri belirgin bir şekilde varlıklarını koruduğu anlaşılmaktadır. Bu vadisi ve çevresindeki kalelerde yapılan birçok yüz araştırmalarında, Frig seramiklerine rast gelinmesi bölgede yaygın Frig yerleşiminin var olduğunu göstermektedir. Ahali arasında İnözü vadisindeki mağaralara "Frig mağaraları" denilmesinin altında yatan gerçek, halk hafızasının derinliğinden kaynaklandığı düşüncesini ortaya koymaktadır.

Benzer bir şekilde L. Vardar ve N. Vardar'ın Galat kaleleri üzerine yaptığı saha araştırmaları, Beypazarı ve çevresinin önemli Galat yerleşim alanlarını oluşturduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. Bu araştırmacıların kalelerle ilgili ortaya koydukları, mimari stil, yapı tekniği tam anlamıyla Galat kaleleri olduğunu ve bölgede ilk defa edildiği gibi, bu

yapıların; Roma, Bizans hatta Türk yerleşmeleri döneminde de devam ettiğini dile getirmişlerdir.

Beypazarı'nın Ankara'ya yakın olması, tarihi Hac Yolu üzerinde bulunması, Coğrafi olarak da Sakarya nehrinin kolları üzerindeki verimli Kirmir vadisi üzerinde bulunması ve makul iklim yapısına sahip olması, özellikle Roma ve Bizans dönemlerinde Beypazarı'nın tarihi, toplumsal, ekonomik ve dini yapısında etkili olmuştur.

Özellikle Kirmir vadisi boyunca bölgenin önemli yerleşmelere sahne olduğu görülmektedir. Beypazarı'nın sınırında bulunan tarihi kent Juliapolis'ten Sykeon ve Anastasiapolis'e kadar birçok dini yapı ve bu verimli tarımsalar arazilerin yanı başındaki yerleşim alanları ve yol güzergahını emniyetini sağlayan kalelerle ilgi kalıntılar ortaya koyulmuştur. *Kiliseler bölgesi* olarak bilinen Tahirler köyü ve çevresi dini merkez olma özelliğini göstermektedir. Bu bölgede, M.S. 6. yüzyılın sonlarında ve 7. yüzyılın başlarında yaşamış olan St. Theodoros hakkında öğrencisi Eleusios Georgios yazmış olduğu biyografi bölge hakkında oldukça detaylı bilgiler sunmuştur. Özellikle yerleşim yerleri, Hristiyanlığın o günkü durumu ve bölgenin dini hayatı hakkında sunduğu bilgilerle, bu sahada elde edilen arkeolojik buluntular birbirini destekleyecek niteliktedir. Yakın köylerden birinden olan bir öğrencisi tarafından yazılan hayat hikayesi gerek antik çağ gerekse Orta Çağ tarihi için Anadolu'nu bu köşesindeki gündelik hayata ait önemli bilgiler içermesi, bölge kültürünün zenginliğini ortaya koyan önemli ögelerden birin başında gelir. St. Theodor'un tanınmış bir Hristiyan azizi olduğu ve yerleşim alanlarına yakın mağara ve kuytu yerlerde inziva hayatı sürdüğü bilinmektedir. (Akyol, H, 2024, s.544-558; Akyol, H, 2024, s. 1028-1043)

Kirmir vadisinde, Princeton Üniversitesi araştırmacılarının yaptığı bir dizi yüzey araştırmaları Beypazarı arkeolojisinin ortaya çıkarılmasında önemli mesafe kat etmişlerdir. Bu bilim heyetinin yaptığı çalışmalar hem bizim çalışmamıza ışık tuttuğu gibi hem de bölgede bundan sonraki çalışmalara ilham olacağı düşüncesindeyiz.

Bu yönüyle söz konu vadinin yüksek bir arkeolojik kültür yapısına sahip olduğu, bu kültürün ortaya çıkarılmasında inter-disipliner çalışmaları yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Beypazarı'ndeki ören yerlerinin birçoğunda nekropoller de bulunmaktadır. Çalıştığımız sahalarda toplam 6 nekropol yeri tespit edilmiştir. Ancak söz konusu nekropol alanlarındaki mezarların çok az kısmı yazılıdır. Genel itibariyle mimari stillerin bulunmadığı mezarlar basit niteliktedir.

Bunların dışında, bölgede var olan tümülüs ve höyüklerin sayılar az ve arkeolojik bakımdan işlevselliklerine dair bulgular tam olarak ortaya çıkarılmasa da yine de bunlarla ilgili

sınırlı bilgiler sunulmuştur. Beypazarı genelinde toplam Tümülüs sayısı 3, Höyük sayısı ise 7'dir.

Son olarak üzerinde durulması gereken kalıntılardan birer adet; köprü, hamam, ve işlik yeriyle, muhtelif mevkiler de tespit edilen mimari parçalar da bu bahse ilave edilebilir.

Söz konusu arkeolojik ögeler ana hatlarıyla ortaya çıkarılırken, arkeolojik bilimi metotları çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu analizler neticesinde, Beypazarı ve çevresinin arkeolojik potansiyeli ortaya çıkarılırken, zaman zaman özellikle kaçak kazılar sonucunda meydana gelen tahribat dile getirilerek, bundan sonra alınması gereken önlemlere ve yeni arkeolojik kazı yapılması hususuna ışık tutacak bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan bu verilerin daha anlaşılır hale gelmesi için, sahada yapılan çalışmalarda elde edilen dron çekimi fotoğraflar ve önemli araştırmacıların harita, çizim ve krokileri kullanılmıştır.

Bu çerçevede hazırladığımız tezde, Beypazarı'na ait birçok sit alanı barındıran ve Anadolu'nun tarihsel katmanlarını gözler önüne seren bir kültürel çeşitliliğe sahip arkeolojik yapıları ortaya koymaya çalıştık. Yine bu çalışmayla bölge, yalnızca mimari ve yapısal özellikleri ile değil, aynı zamanda taşıdığı kültürel ve tarihsel mirasında sahibi olduğu anlaşılmıştır. Beypazarı'nın bu özelliğinin, Türk yerleşmesi sonrasında da devam ettiğini söyleyebiliriz. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Beypazarı'nın önemli bir şehir ve gelişmiş bir kırsal yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Netice olarak Tunç Çağlarından günümüze değin uzanan bir geçmişe sahip olan bu bölge, zengin bir kültürel yapıya sahip olduğu ve bu bağlamda birçok farklı toplumun izlerini taşımıştır.

KAYNAKÇA

Aklanoğlu, F. (2005). "İnözü Vadisi'nin Koruma Kararlarının İrdelenmesi", Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu, 8-10 Eylül,, SDÜ, Isparta, s. 218.

Akyol, H. (2024), "Sykeonlu Theodoros'un Hayat Hikâyesine Göre Ankara ve Kırsalı (VI – VII. Yüzyıllar), *Ankara and Its Countryside According to the Vita of Theodoros of Sykeon, (6th – 7th centuries)*", Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Osmaniye, s. 544-558.

Akyol, H. (2023). "Sykeonlu Theodoros'un Hayat Hikayesi Işığında Bizans'ın Anadolu Kırsalında Dinî Hayat (VI – VII. Yüzyıl)". Karadeniz Araştırmaları. XX/80: 1028-1043.

Aldan, M. (1965). *Türlü Yönleriyle Ayaş*, Ankara 1965.

Anonim, (2015), Ankara İli Kültür Envanter Listesi, Ankara

Anonim, (1994), *Beypazarı*, Beypazarı Kaymakamlığı.

Brown, P. (1996). "Beypazarı Tahirler Köyündeki Kiliseler Üzerine Alan Çalışması" *XV. Araştırma Toplantısı 1,* Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 239-242.

Brown, P. (1998). Geç Roma Dönemi Galatya'sında Arkeolojik Keşif, Princeton Üniversitesi Tahirler Projesi Ön-Rapor, 1998 Mahal Araştırması Dönemi"

Brown, P. (2001) (Director: Professor Peter Brown, Field Director:Joel Walker, Seattle Field Staff: Gregory Civay, Kathleen Moles, Mark Stallings) The Tahirler Project: Archaeological Survey in Western Galatia , Preliminary Report on Fourth Field Season (September 4-21, 2001)

Brown, P. (2006). "Chorotope: Theodore of Sykeon and his Sacred Landscape," in A. Lidov, ed., Hierotopy: Creation of Sacred Spaces in Byzantium and Medieval Russia (Moscow: Indrik,117-124.

Dökü, F. E. (2008). *Paphlagonia Bölgesi Kaya Mezarları ve Kaya Tapınakları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Antalya.

Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, 1990.

Dauzats, J. E. (1940). 1855'de Anadolunun Bir Köşesi, İstanbul

Duyguvar, Gaye (2010), Beypazarı (Ankara) ıİlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Selçuk üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Coğrafya Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisan Tezi, Konya.

Erdan, E, (2016), Yerleşim tipleri ışığında anadolu'da frig kültür varlığı, Phrygian Cultural Property İn Anatolia İn Light Of Settlement Types, Asia Minor Studies, İnternationl Journal of Studient Social Siences, Cilt: 4, Sayı: 8, Temmuz 2016 / Volume: 4, Issue: 8, July 2016, s. 42-63.

Karakan, H. E. (2024), Anadolu'da Hellenistik Dönem Tapınak Cepheli Kaya Mezarları, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Kaya, A. M. (2012). "Keltler'in Anadolu'ya Göçü: Göç Nedenleri, Yolları ve İlk On Yıl", Ç*anakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* Yıl: 10, Güz, Sayı: 13, s., 1-16.

Kortanoğlu, r.e. (2006), Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları, İstanbul uİniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı doktora tezi , İstanbul.

Köken, T. (2014) *Beypazarı İlçesi Araştırma Raporları*, Ankara.

Kuntay, K., Kaplan, H., Aşık, D., Yonca, A., Atik ve Kırsaçlıoğlu, O., (2000). *Beypazarı İlçesi Araştırma Raporları* (Proje Sorumluları) Ankara.

Kaplan, M. (1993) "Les Sanctuaires de Théodore de Sykéon" in *Les Saints et Leur Sanctuaire à Byzance: Texts, Images, et Monuments*, ed. C. Jolivet-Lévy, Michel Kaplan, and Jean-Pierre Sodini. Paris, 1993, pp. 65-79.

Niewöhner, P– Vardar, A, (2022), "Churches, Caves, and Fortifications in the Upper Siberis/Kirmir River Valley. On the Byzantine Setilement Archaeology of Rural Galatia, Central Anatolia. With an Appendix on a Roman Statue for Ortiagon, Tetrarch of the Tolistobogii by Stephen Mitchell and Levent Egemen Vardar" Digitale publikationen das Deutschen Arkhaologishen Instutus, Istanbuler Mittelinungen 72 (2022)

Uçkan, B. Y.O, (2010), Ed. *Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bizans Dönemi Mimarisi*, Tepebaşı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir.

Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul.

Özgüç,T. (1945). "Beypazarı Çevresinden Getirilen Testi ve Damga Mühür", Belleten, Ankara, Sayı. 34, s. 289-290.

Parman, E. (2002) "Ortaçağ'da Bizans Döneminde Frigya ve Bölge Müzelerindeki Bizans taş Eserler, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir", Uçkan, B. Y.O, (2010), Ed. *Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bizans Dönemi Mimarisi*, Tepebaşı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir

Petsvhlow, (2023), (Çev. Deniz Saban) *Ankara, Roma ve Bizans Dönemi Arkeoloji Mirası*, Vekam Yay. Ankara.

Ramsey, W. M. (1960), Mihri Pektaş), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, MEB Yay. İstanbul.

Süavi, A., (2005). Emiroğlu, K., Ömer Türkoğlu ve Özsoy D. E., *Küçük Asya'nın Bin Yüzü Ankara,* Dost Kitabevi, Ankara, s. 125.

Sevin, V. (2006) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, TTK, Ankara, s.6.

Şener, Y. (1976). *Beypazarı Tarih ve Bugün*, Beypazarı.

Torun, E. (2004), Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle Beypazarı.

Tezcan, B. (1956). "Nallıhan-Beypazarı Çevresinden Getirilen Kaplar Hakkında" Belleten Ankara, Sayı 79, s. 343-345.

Vardar, E. L. (2005). "Galatya Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri, Yüzey Araştırmaları: Ankara İli", *24. Araştırma Toplantısı*, C.2, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara. s., 79-100.

Vardar E. L. (1996) ve Vardar, A. N. (1996). "Galatya Bögesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması Ankara İli", Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s., 245-279.

Vardar, E. L. (2006) "*Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: Ankara ve Eskişehir İlleri", 24. Araş Sonuçları Toplantısı*, C. 3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara. s. 455-459.

Walker, J. T. (2023). “The Tahirler Project (Beypazarı Province); Prelilimary Report for 2001 Season” *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı 21-31 Mayıs 2003 Ankara,* Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 101-108; Ankara.

Dijital Kaynaklar

http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/genel/kulturenvanteri

https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/41321,ankara-envanter.pdf?0

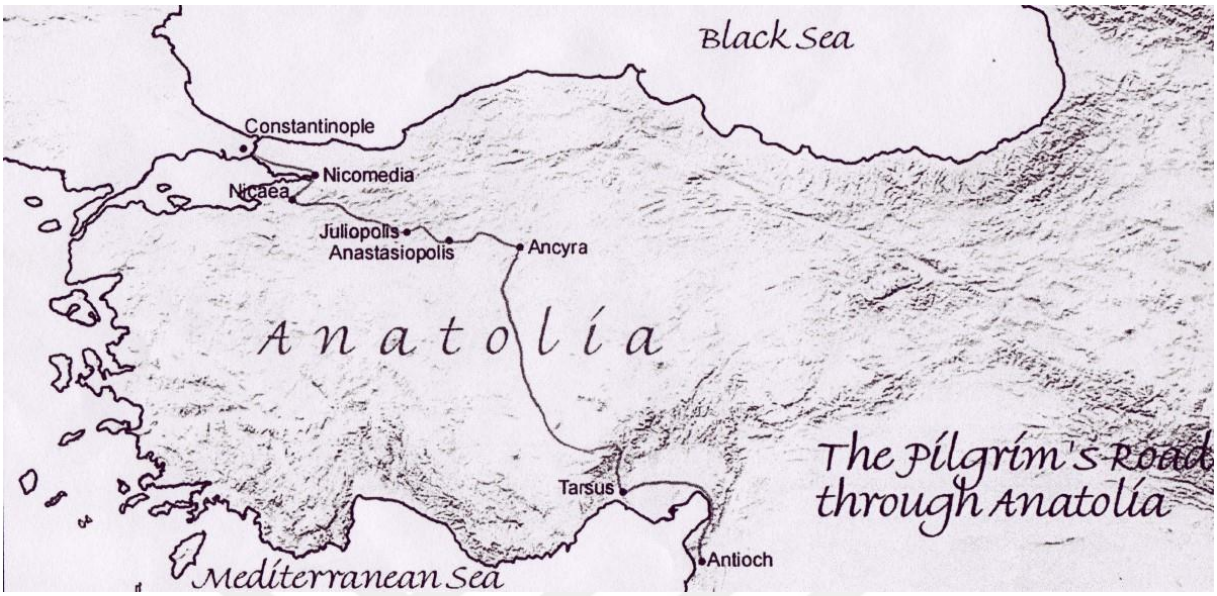
http:// courses.washington.edu/tahirler/

https://libdigitalcollections.ku.edu.tr/digital/collection/TKV/id/1418/

https://arkeodenemeler.blogspot.com/search?q=beypazar%C4%B1

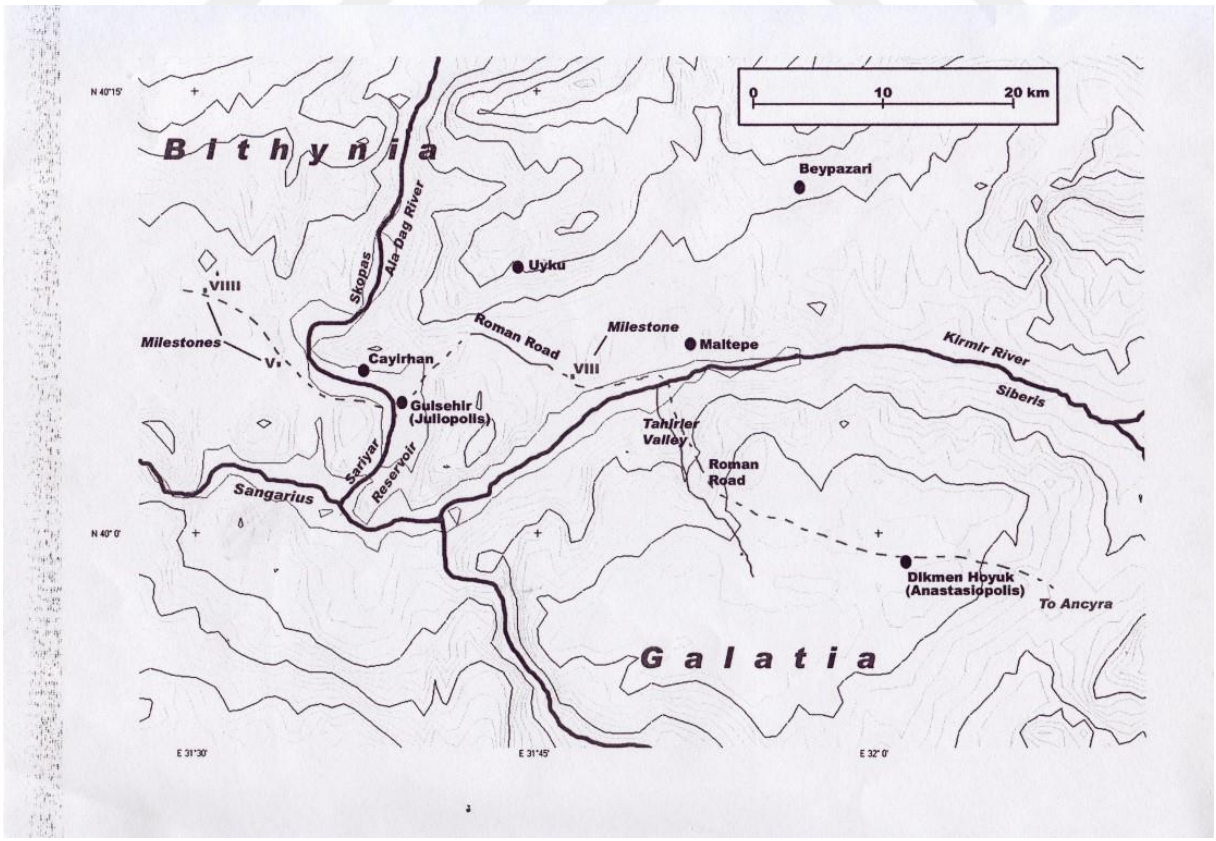
EKLER

Harita 1 (Walker, 2003, s. 107)

Tarihi Hac Yolu'nun Lagania/Anastasiapolis üzerinden geçiş güzergâhı

Harita 2 (Walker, 2003, s. 107)

Kirmir Vadisi'inde yoğunlaşan Roma-Bizans yerleşim alanları

Resim 1, Dron çekimi

İnözü vadisi

Resim 2, Dron çekimi

İnözü vadisi kaya yapıları ve yerleşim mahalleri.

Resim 3, Dron çekimi

Kırbaşı Orhut vadisindeki kaya yapıları

Resim 4, Dron çekimi

Orhut vadisinde kayaya oyulmuş kilise yapısı.

Resim 5, Dron çekimi

Bağözzü köyü kaya yapıları

Resim 6, Dron çekimi

Fasıl Köyü Kaya Yapıları

Resim 7, Dron çekimi

Fasıl Köyü yapılarında bir yerleşim odası ve odada oturma yeri

Resim 8, Dron çekimi

Oymaağaç köyündeki kaya yapılarında kilise kalıntıları

Resim 9, Dron çekimi

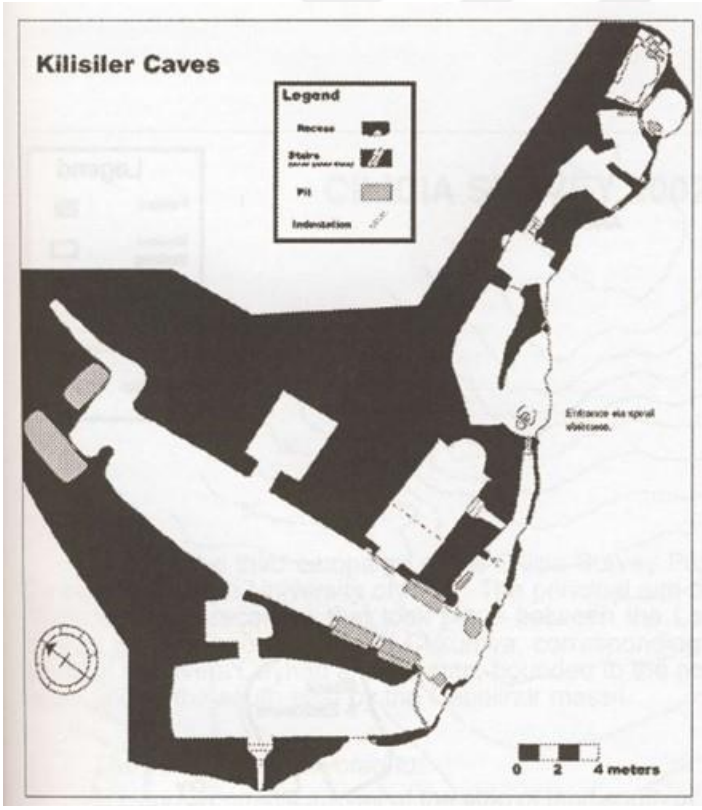
Kayabükü kaya yapılarındaki kilise kalıntıları

Resim 10, Dron çekimi

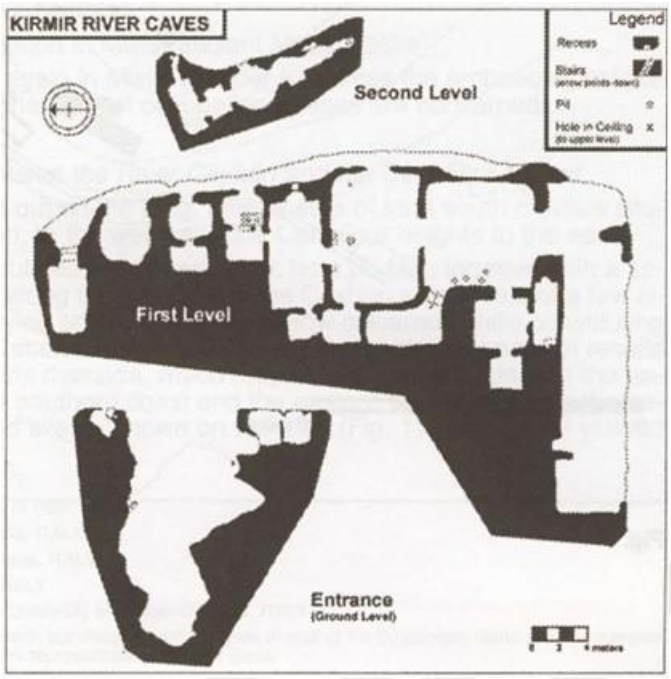
Kayabükü köyündeki kaya yapılarında kilise duvarındaki ikonalar.

Çizim 1 (Walker, 2003, s.109)

Kayabükü mağara kilisesi planı

Çizim 2 (Walker, 2003, s.109)

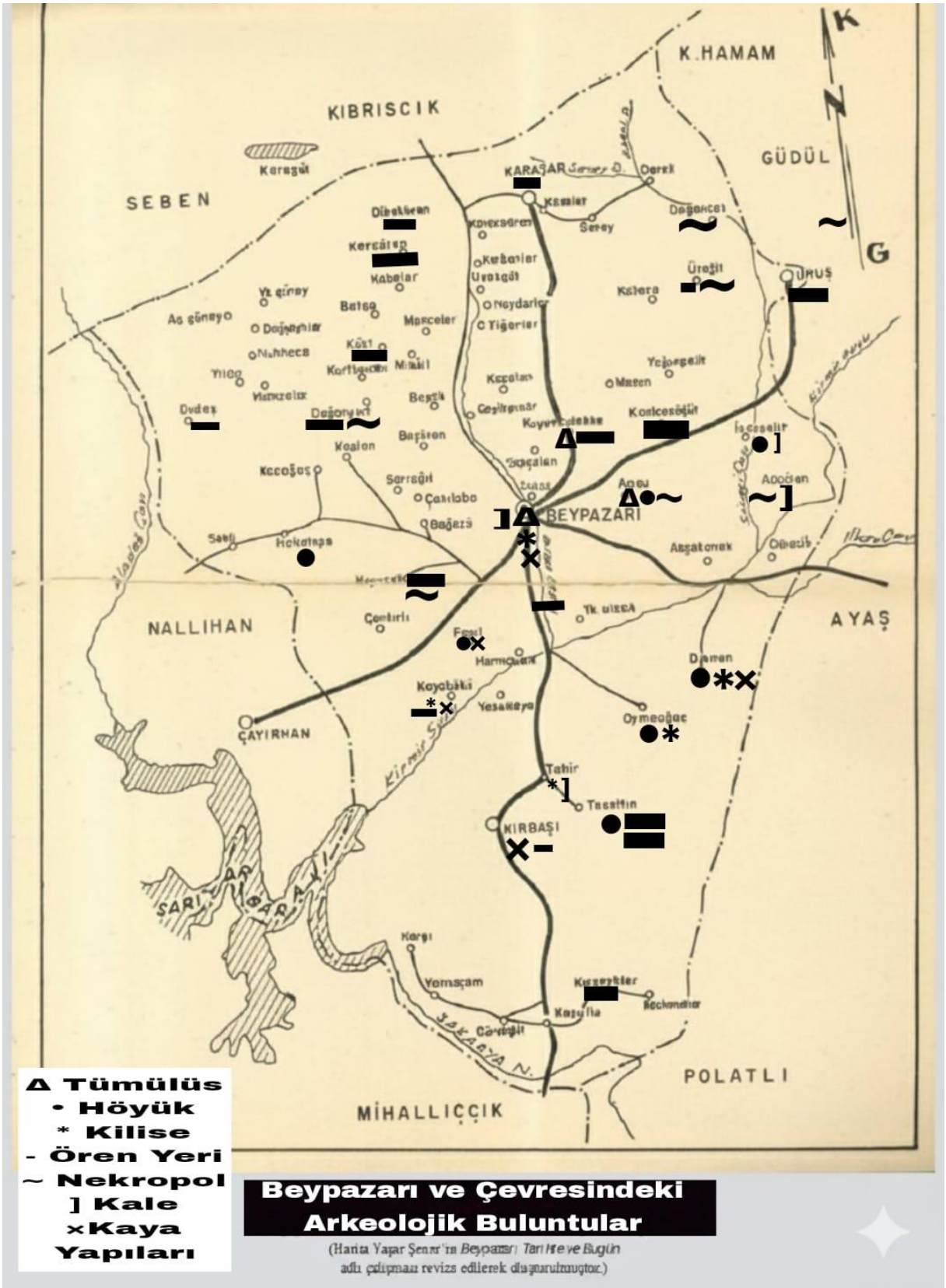
Kayabükü mağara kilisesi planı

Resim 11, (Köken, 2014)

Beypazarı Tümülüsü

Harita-3

K.HAMAM
KIBRISCIK
GÜDÜL
SEBEN
KARAŞAR
Kemaler
Dereli
Seney
Değirmenci
Üreğil
URUŞ
Kalora
Kabalar
Batsa
Marceler
Nohudarlar
Yiğitler
Yeşilgeçit
Mazon
Kocacesğit
İsaceslit
Beştaş
Kayacalaklar
Başören
Kocaloğlu
Sarıçağlan
Çanlıobo
Bağarası
Apaşlar
Abdiler
BEYPAZARI
Hekimhaşa
Abşatonax
Dibekli
NALLIHAN
Çeltirli
Tk. ulaca
AYAŞ
Harmanlık
Kayabaşı
Yeşilköy
Damar
Oymaağaç
ÇAYIRHAN
Tahir
Tasaltın
KIRBAŞI
ŞARIYAR OVASI
Kargı
Yemişçam
Kuşçubaşı
Kapulla
Çavuşlu
SAKARYA N.
POLATLI
MİHALLIÇÇIK
Δ Tümülüs
• Höyük
* Kilise
- Ören Yeri
~ Nekropol
] Kale
×Kaya Yapıları
Beypazarı ve Çevresindeki Arkeolojik Buluntular
(Harita Yaşar Şenin'in Beypazarı Tarihi ve Bugün adlı çalışması revize edilerek düzenlenmiştir.)

Resim 12, (Köken, 2014)

Karapınar Kalıntıları

Resim 13, (Köken, 2014)

Kırbaşı Beldesi'nde bulunan Sazakdamı/Karanlıkbağ Mevkii kalıntıları

Resim 14, (Köken, 2014)

Tahirüstü Yerleşimi

Resim 15 (Köken, 2014)

Gelegra Yerleşimi

Resim 16, (Köken, 2014)

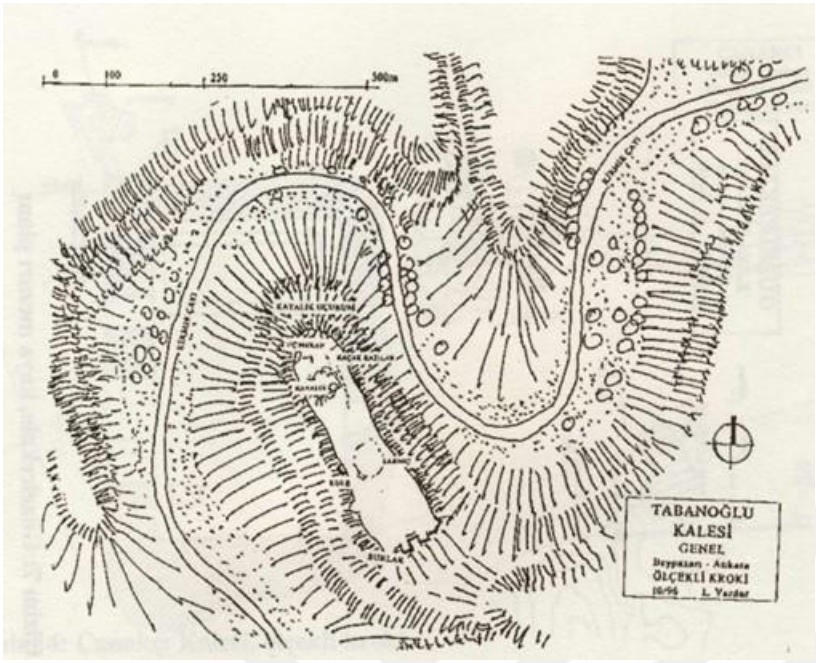
Gelinkayası Höyüğü

Resim 17 , (Köken, 2014)

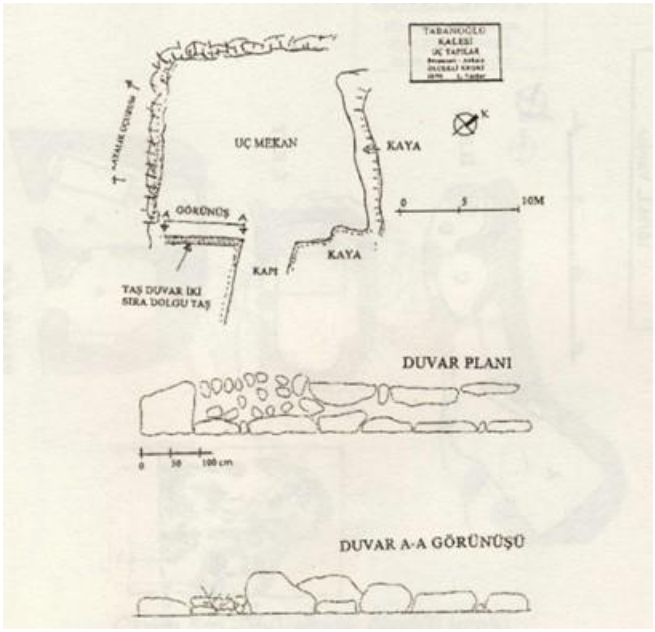
Adaören/Tabanlıoğlu Nekropolü

Çizim 3 (Vardar L, Wardar N, 1996, s. 270)

Adaören/ Tabanlıoğlu Kalesi genel ölçekli kroki

Çizim 4 (Vardar L, Wardar N, 1996, s. 277)

Adaören/Tabanlıoğlu Kalesi kuzey-batı uçtaki yapılar, ölçekli kroki

Resim 18 (Vardar L, Wardar N, 1996, s. 270)

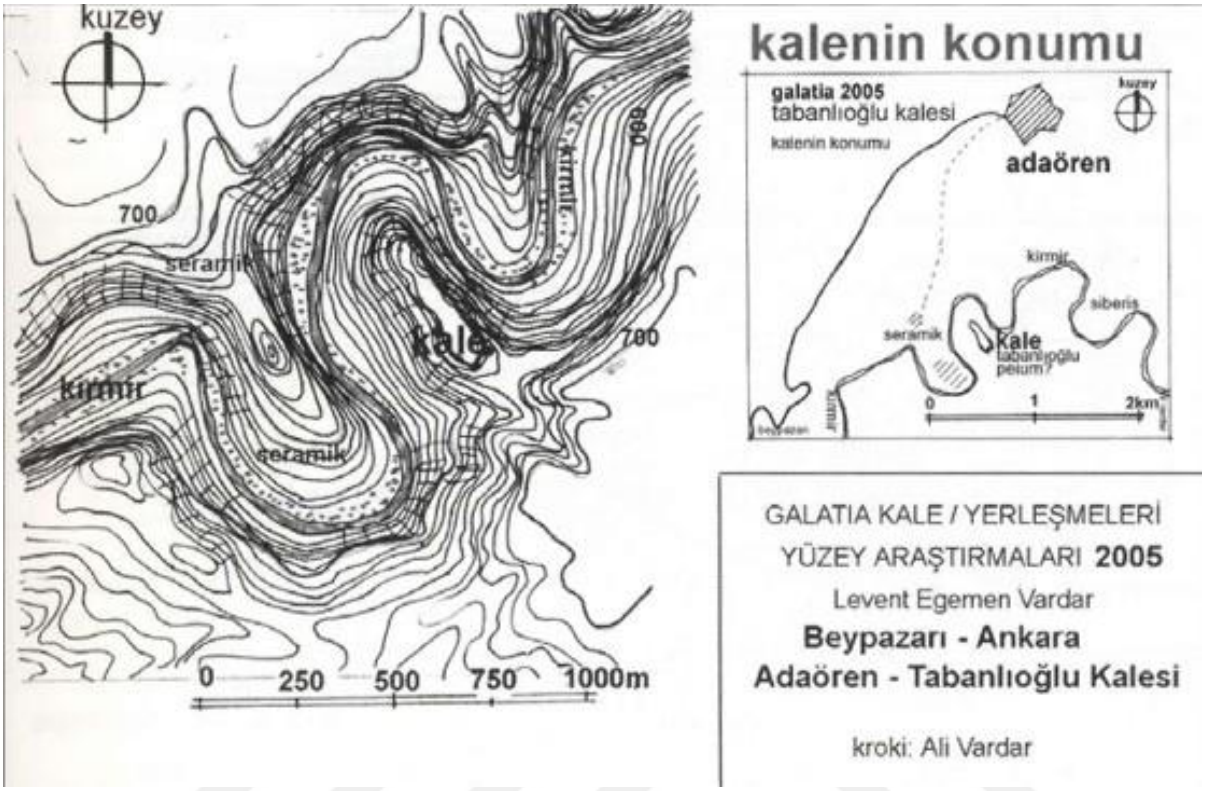
Adaören/Tabanlıoğlu Kalesi kuzeyden köşe surlar

Resim 19 , (Köken, 2014)

Adaören/Tabanlıoğlu Kalesi Kalıntıları

Harita 4 (Vardar, 2015, s. 95)

Adaören /Tabanlıoğlu Kalesi Haritası

Resim 20 , (Köken, 2014)

Ünseri Nekropolü

Resim 21 , (Köken, 2014)

Dibekören Yerleşimi Kalıntıları

Resim 22 , (Köken, 2014)

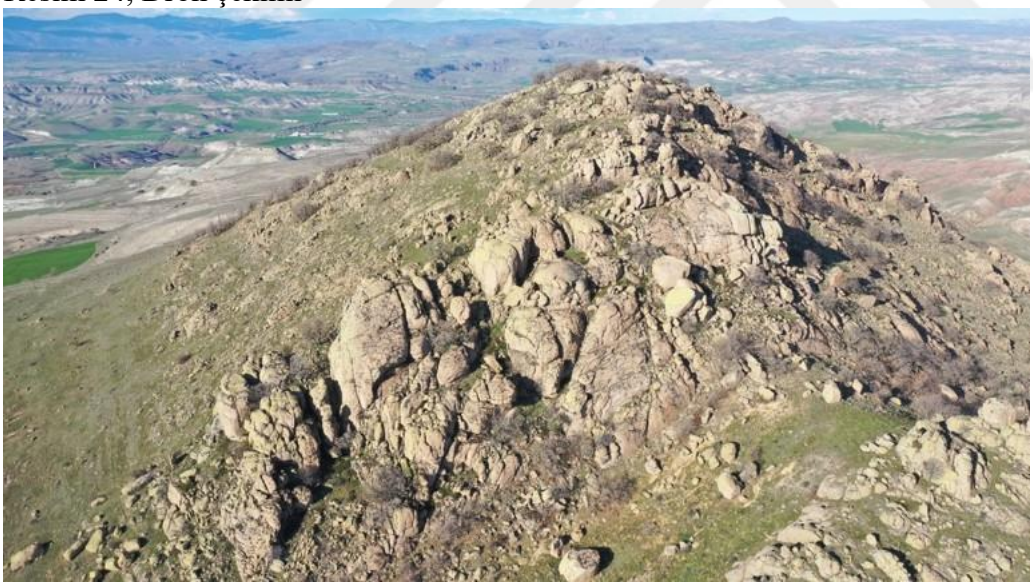
Dikmen Höyüğü

Resim 23, Dron çekimi

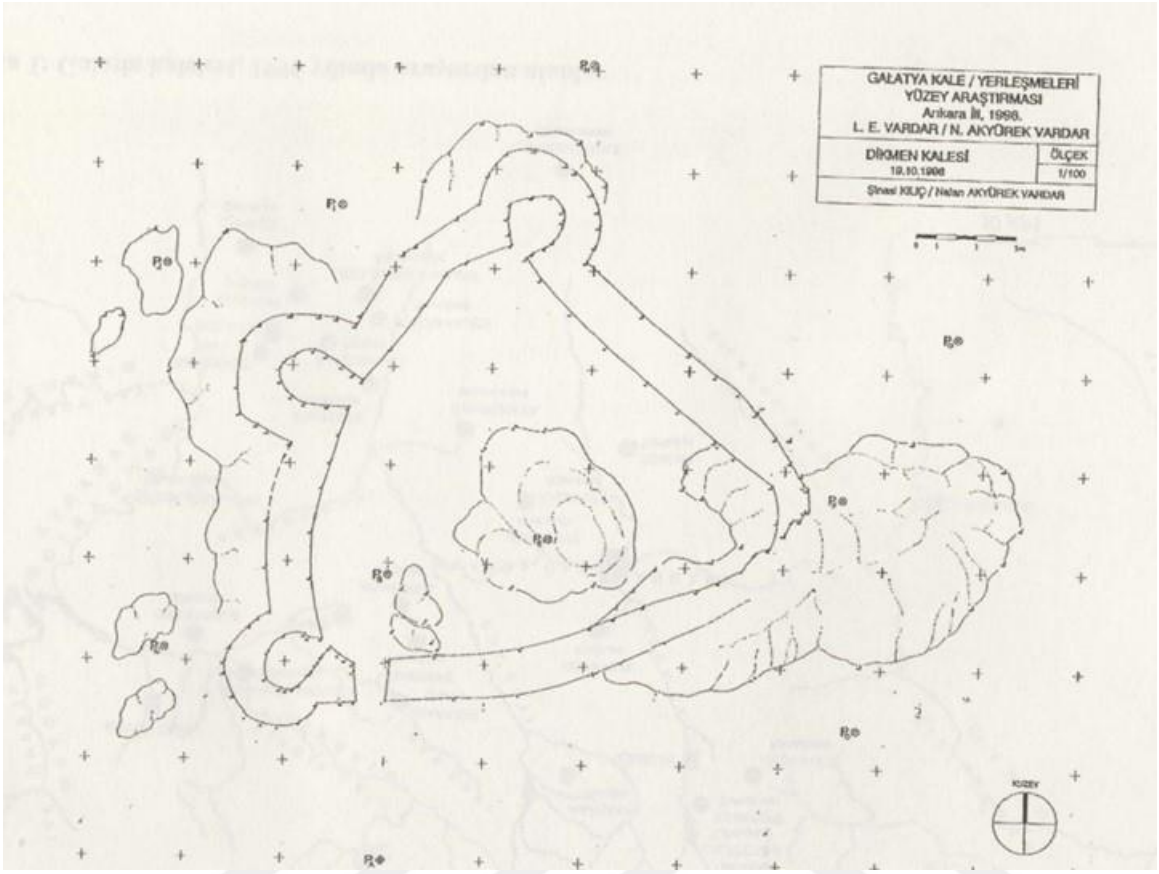
Dikmen Vadisi

Resim 24, Dron çekimi

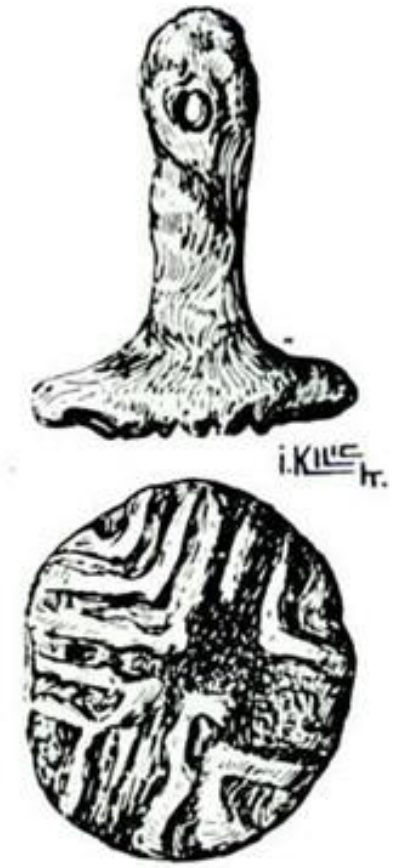
Dikmen Kalesi

Çizim 5 Vardar A, Vardar A, 1997, s. 166)

Dikmen Kalesi Planı

Çizim 6, (Özgüç, 1945, s. 291)

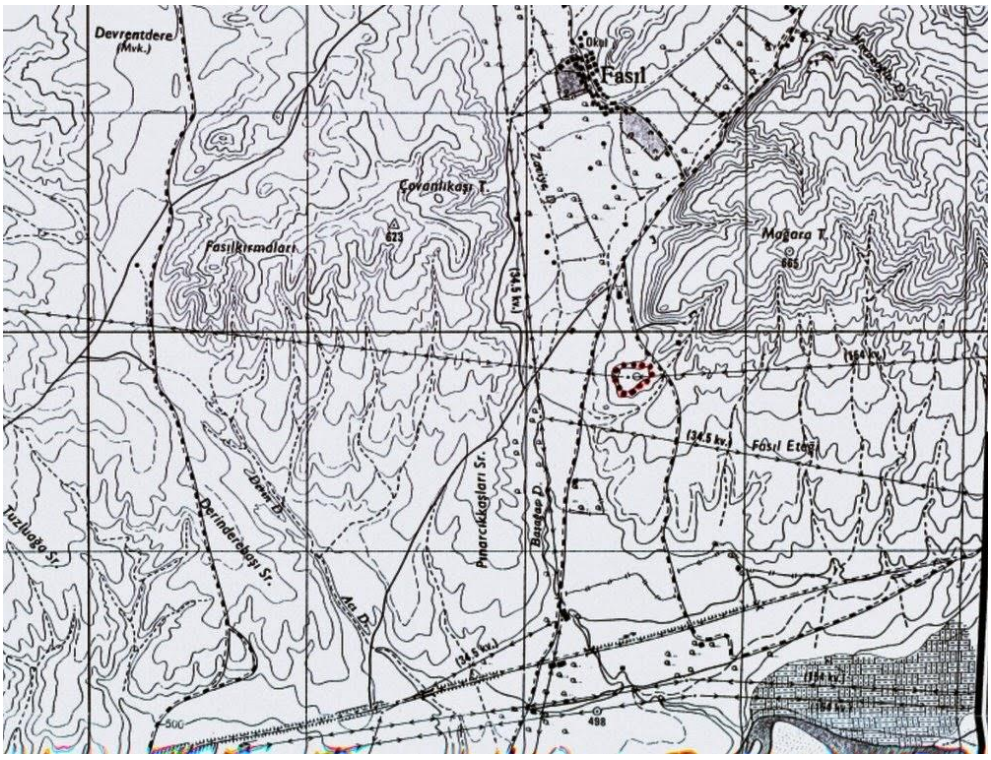
Dikmen Höyüğü’nde bulunan mühür.

Resim 25, (Köken, 2014)

Doğançalı/Zeyde Yerleşim Kalıntıları

Harita 5

Fasıl örenyeri

Resim 26, Dron çekimi

Fasıl Köyü Maltepe Tümülüsü

Çizim 7 (Özgüç, 1945, s. 291)

Hırkatepe Höyüğü'nde bulunan gaga ağızlı testi.

Resim 27, (Köken, 2014)

İncepelit Kalesi kalıntıları

Resim 28 , (Köken, 2014)

Karaören Köyü kalıntıları

Resim 29, Dron çekimi

Kayabükü Köyü Pınarcık kalıntıları

Resim 30, Dron çekimi

Kayabükü Köyü Pınarcık Kalıntıları

Resim 31 , (Köken, 2014)

Kırşeyhler yerleşimi kalıntıları

Resim 32 , (Köken, 2014)

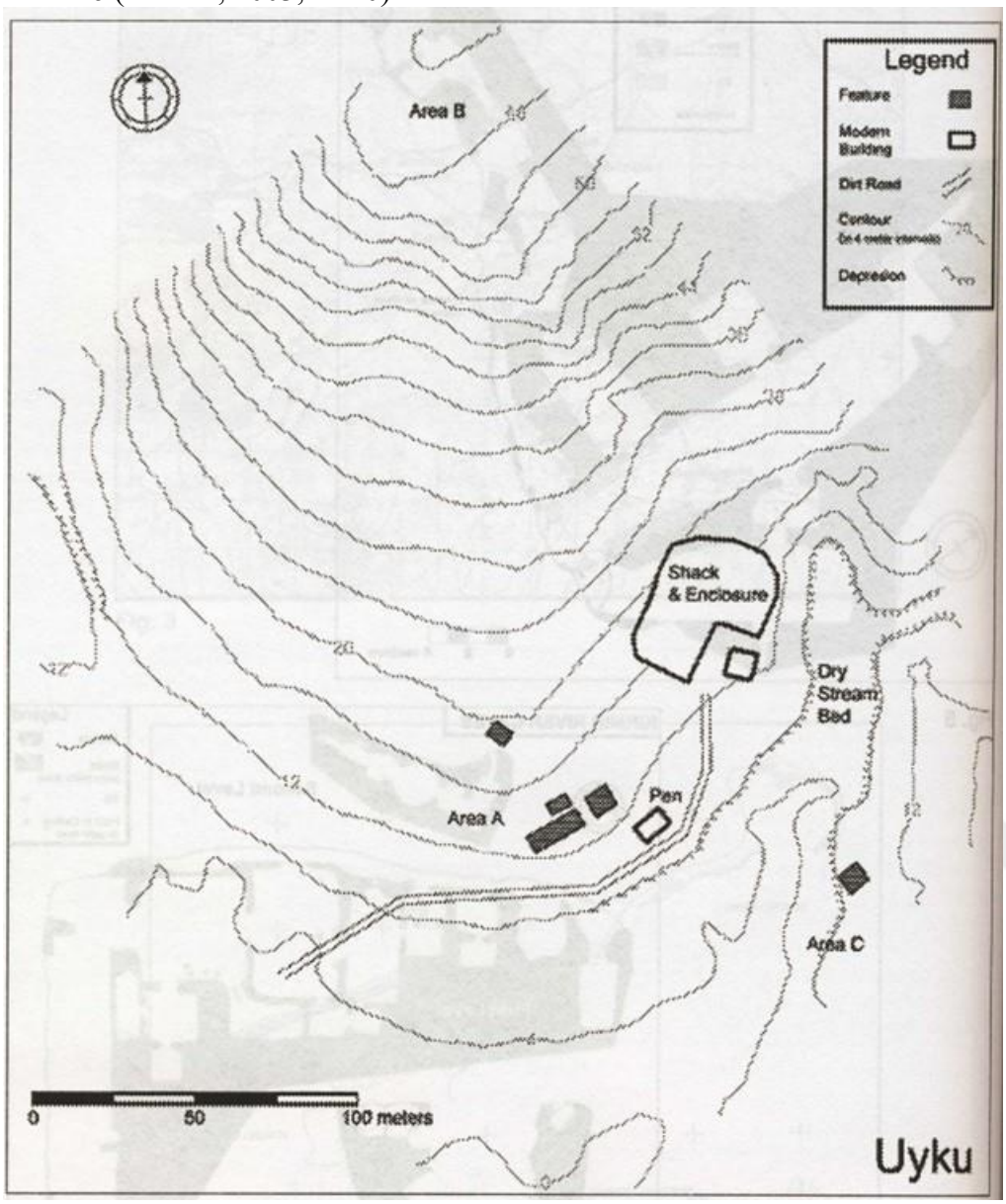
Kızılcasöğüt yerleşimi

Resim 33 , (Köken, 2014)

Köst Köyü kalıntıları

Harita 6 (Walker, 2003, s.110)

Kuyucak/Uyku yerleşimi haritası/krokisi

Resim 34, (Köken, 2014)

Kuyumcutekke Köyü/Yağmur Kayası Tümülüsü

Resim 35 , (Köken, 2014)

Oymaağaç Höyüğü

Resim 36 , (Köken, 2014)

Tacettin Köyü/Akkırmatepesi Höyüğü

Resim 37 , (Köken, 2014)

Tacettin Köyü/Çatalmevki Yerleşimi

Resim 38 , (Köken, 2014)

Tacettin Köyü/Poyrazoğlu Yerleşimi Kalıntıları

Resim 39, Dron çekimi

Tahir Köyü/Kızların Sekisi Mevkii

Resim 40 , (Köken, 2014)

Saraycık Kalıntıları

Resim 41 , (Köken, 2014)

Üreğil Köyü/Pınarcık Nekropolü

Resim 42 , (Köken, 2014)

Yalnızçam Köyü Kalesi

Resim 43, (Köken, 2014)

Harmancık Köyü/Harmancık Köprüsü